

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
Министерство образования и науки Республики Казахстан

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы
Национальная академия образования им. И. Алтынсарина

**«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру
аясында жалпы білім беретін ұйымдарда
өлкетанулық жұмыстарды жетілдіру
Әдістемелік ұсыным**

**Методические рекомендации
по совершенствованию краеведческой работы в
общеобразовательных организациях в рамках реализации
программы «Рухани жаңғыру»**

Астана
2017

Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы Ғылыми кеңесімен баспаға ұсынылды (2017 жылғы 11 желтоқсан № 12 хаттама)

Рекомендовано к изданию Ученым советом Национальной академии образования им. И. Алтынсарина (протокол № 12 от 11 декабря 2017 года)

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру аясында жалпы білім беретін ұйымдарда өлкетанулық жұмыстарды жетілдіру бойынша әдістемелік ұсыныстар. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2017. – 35 б.

Разработка методических рекомендаций по совершенствованию краеведческой работы в общеобразовательных организациях в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру» – Астана: НАО имени И. Алтынсарина, 2017. – 34 с.

Әдістемелік ұсынымдама білім беру ұйымдарында «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру барысындағы өлкетанулық жұмыстардың білім алушыларды тәрбиелеудегі ролін айқындайды.

Жалпы білім беру ұйымдарында мазмұнды жоспарлау, таңдау және өлкетану жұмыстарын ұйымдастыруды жоспарлаудың әдістемелік негізін ұсынады.

Өлкенің тарихын, соның ішінде мәдени-тарихи ескерткіштердің, жергілікті ауқымдағы мәдени нысандардың тарихын зерттеудің ерекшеліктерін анықтайтын Рухани жаңғыру бағдарламасын жүзеге асыру бойынша әдістемелік ұсынымдар ұсынылды.

Бұл басылым мектеп директорларының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасарларына, педагог-ұйымдастырушыларға, аға тәлімгерге, сынып жетекшілеріне, жалпы білім беретін мектептердің пән мұғалімдеріне, әдіскерлерге, балаларға қосымша білім беру жүйесі мамандарына арналады.

В методических рекомендациях определяется роль краеведческой работы в воспитании обучающихся в организациях образования в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру», представлены методические основы планирования, отбора содержания и организации краеведческой работы в общеобразовательных организациях.

Предлагаются методические рекомендации по реализации программы «Рухани жаңғыру», которые раскрывают особенности изучения истории родного края, в том числе культурно-исторических памятников, культурных объектов местного масштаба.

Данное издание адресовано заместителям директоров по воспитательной работе, педагогам-организаторам, старшим вожатым, классным руководителям, методистам, учителям-предметникам общеобразовательных школ, специалистам, системы дополнительного образования детей.

© Ы. Алтынсарин атындағы
Ұлттық білім академиясы, 2017

© Национальная академия
образования им. И. Алтынсарина, 2017

КІРІСПЕ

«Жалпақ жұртынды, игі алашынды құрметтеу алдымен өзің тұрған өлкенің тарихын, табиғатын танудан, адамдарын ардақтаудан басталады».

Н.Ә.Назарбаев.

Елін сүйген, елі сүйген Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласы – бұл рухы жетілген ұлттың өз бірлігін одан сайын нығайтып, оны материалды деректі түрінде іске асыра алу мақсатында зерттеу және ұйымдастырушылық тәжірибелік жұмыстарды бірдей бастауға мүмкіндік беретін қуатты ресурс болып табылады. Мақала 2004 жылғы «Мәдени мұра» және 2013 жылғы «Халық тарих толқынында» атты ірі бағдарламаларына негізделген. Бұл қоғамдық сананы жаңғыртудың ұзақ мерзімді сипатқа ие екенін көрсетеді.

Орта білім беру ұйымдарындағы тәрбие жұмысының басты міндеттерінің бірі – «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласын жүзеге асыру. Нақты айтқанда, мақаладағы қоғамды рухани жаңғыртудың ауқымды идеялары мен тұжырымдамалық пікірлерін терең зерделеу және білім алушылар арасында насихаттау. Мақаладағы «Туған жер» бағдарламасы мен «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» жобасы мектептегі тәрбие үдерістеріне тың серпін береді. Әсіресе өскелең ұрпаққа қоғамдық сана сіңірудегі пайдасы ұшан – теңіз. Өлкетанулық жұмыстар барысында оқушылар киелі орындар мен ескерткіштерді қолмен ұстап, көзбен көретін жағдайға жетті. Осыған байланысты орта мектепте оқушылардың өңірдегі туған жер тарихы мен табиғатын зерттеу жұмыстарын ғылыми жүйелеп, қалыпқа түсіру мақсаты туындады. Өкінішке орай, мектептердегі өлкетанулық жұмыстар әдістемелік көмекке зәру. Осы олқылықтардың орнын толтыруға арналған бұл әдістеме педагог қызметкерлерге, пән мұғалімдеріне, өлкетанулық үйірме жетекшілеріне сенімді ақылшы болады деген ойдамыз.

Өлкетанулық жұмысты ұйымдастыруда білім мен тәжірибе, іскерлікті ескере отырып жоспар құру алғашқы қадамның бірі болып табылады. Атқарған жұмыстың нәтижелі болмағы құрылған жоспарға байланысты. Ал, жоспарды құру үшін ақыл - кеңес беретін әдістеме керек екені сөзсіз.

Сын сағатта бұл әдістеме сіздерге көмекке келеді. Өлкетанулық жұмысты ұйымдастырудағы ережелер мен ғылыми тұжырымдаларға тоқталады. Қоғамда қолдау тапқан тиімді әдіс - тәсілдерді назарларыңызға ұсынады.

Осындайда өлкетанулық жұмыстар мектептегі тәрбие жұмыстарына тиімділігі қандай деген көкейде ой жатуы да мүмкін. Ашығын айтсақ, бірегей қоғамдық сана қалыптастыруда өлкетанулық жұмыстың берері мол. Дүниедегі үрдістер әлемді өзгертуде, заман өзгеруде, бұл Қазақстанға дамудың мүлде жаңа деңгейіне шығуға айрықша мүмкіндік береді. Үдемелі қарқын алып отырған жаһандық әлем ұлт санасының халықтың руханияты мен дәстүрлеріне негізделген айрықша үлгісін талап етеді. Бұл жағдайларда қоғамның рухани-құндылық бағдарларын сақтау және жаңарту мәселелері бірінші кезектегі

маңызға ие болып отыр.

Осы тұрғыдан, білім беру жүйесінің басты міндеті – ең алдымен білімді, ұлттық құндылықтар мен заманауи игіліктерді өз бойына біріктіріп, ұштастыра білетін, өз елінің нағыз жанашыр азаматтары ретінде қалыптасуға тәрбиелеу.

Қазақстанның жарқын болашағының іргетасын қалайтын жастар, өскелең ұрпақ екені белгілі, және сол ұрпақтың саналы, көзі ашық, өткені мен болашағын айқын танитын болуы абзал.

Елбасымыз айтқандай «Білімді ұрпақ –ел болашағы». Еліміз жаңа тарихи кезеңге батыл қадам басқанда мақсаты айқын, мұраты биік, саналы азамат тәрбиелеу жолында аянбай еңбек ете білейік.

1. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында білім беру ұйымдарында оқушыларға тәрбие беруде өлкетанулық жұмыстардың рөлі.

«Екі дәуір түйіскен өліара шақта Қазақстанға түбегейлі жаңғыру және жаңа идеялар арқылы болашағын баянды ете түсудің теңдессіз тарихи мүмкіндігі беріліп отыр» [1].

Бәсекеге қабілетті ел болудың алғышарты – бейбітшілік пен келісім, жалпыұлттық бірліктің болуы. Қоғамдағы рухани татулық пен тұрақтылық - Елбасы моделінің шынайы бейнесі. Бірегейлік пен бірлік – Қазақстанның даму жолы. Қасиетті Отанымызда 130-дан астам ұлыстың өкілдері бір шаңырақтың астында береке-бірлікпен тату-тәтті өмір сүріп жатыр. Қазақстан - олардың кір жуып, кіндік қаны тамған жері. Дегенмен, әркімнің туған жері «кіші Отаны» саналады. Өлкенің тарихын білу-өзінің отбасының, әулетінің, туып өскен өлкесінің тарихын білуден басталады. Адам өз халқының құндылықтарынан нәр алып жетілмесе, тамырсыздық дертіне ұшырайды. Тамырсыз ағаштың қатты желдің екпініне шыдамай құлап қалатыны сияқты, рухани жан азығы әлсіз адам қоғамға жат ағымдардың жетегіне тез ілесіп кете береді. Бұның алдын алу үшін туған өлкенің тарихын зерттеуді, оған оқушыларды белсене қатыстырудың қажеттілігін дәлелдейді. Елімізде тұрып жатқан әрбір ұлт өкіліне ұлтына қарамастан туған жердің тарихы мен салт-дәстүрі ортақ құндылықтар болып табылады. Кез –келген диаспора өкілдері қазақстандық азамат ретінде өзінің білімін, еңбегін елінің өркендеуіне, дамуына қосатынын біледі. Қазақстанды өздерінің жетістіктерімен дүние жүзіне танытып жүрген спорт, өнер жұлдыздары көп. Олардың қатарына спорт әлеміндегі боксшы Г.Головкин, зілтемірші И.Ильин, мәнерлеп сырғанаушы Д.Тен, шаңғышы А.Полторанин, суда жүзуші Д.Баландин және әнші М.Мудрякты жатқызуға болады. Бұл күндері ұлттар бірегейлігі туралы сөз қозғағанда боксшы Геннадий Головкиннің қанатты сөзі еріксіз ойымызға оралады. «Менің әкем-орыс, шешем-кәріс, өзім қазақпын» деген болатын даңқты боксшы Елбасымен кездесу сәтінде. Міне осындай тұлғалардың өскен ортасы, ұлттар достығы туралы түсінігі жас ұрпаққа тәлімді тәрбие береді.

Ғалым Ж.Ж Наурызбай «Көп мәдениет иесіне тән ерекшелік географиялық сана болуға тиіс. Шын мәнісінде мәдениетті адам болу үшін планеталық, ғаламдық, экологиялық саналар деңгейіне самғаумен бірге кіндік кескен жер, туған өлке, Отан, өз шаңырағын қастерлеу сезімімен қатар тыныстау – парыз. Географиялық сана елтану, этнография, экология пәндері арқылы да дариды. Аталған пәндер этнос пен мәдениет проблемаларымен өрістес болғандықтан, мәдени этникалық оқыту мен тәлім тәрбие ісінде ерекше маңызға ие. Бұл - ғылым мен білім берудің мәдениет экологиясы, адам экологиясы, рухани дүние экологиясы, имандылық экологиясы секілді жаңа бағыттары туралы әңгіменің басы ғана» [2].

Бұл жерде ел болашағын ойлайтын жан-жақты дамыған, рухани құндылықтарға бай ұрпақ тәрбиелеу туған жерге деген сүйіспеншіліктен басталуы керектігі айтылған.

Туған өлке әрбір адамға ыстық өлке болуымен қатар, халқымыздың басынан кешкен сан ғасырлық тарихтан сыр шертетін асыл мұра. Кең байтақ қазақ жерінде қаншама аңыз-әңгімелер, оқиғалар жатыр десеңізші. Әрбір қарапайым адамның өмірінен тамаша туынды жазуға болатын болса, ел маңдайына біткен ерекше тұлғалар, ел бастаған, қол бастаған қанша азаматтар мен азаматшалар туралы ақиқат, сыр кең дала қойнауында. Міне сондықтан, туған жердің тарихын, мәдени ескерткіштерін, табиғи ерекшеліктерін білуге деген қызығушылығы артуда, сол себепті мектепте туған өлке жайлы терең білім беру және туған өлкеге деген сүйіспеншілікке тәрбиелеудің маңызы аса зор.

Өлкетанулық жұмыстарда оқушыларды бірлікке тәрбиелеу, өзге ұлт өкілдерінің тілін, дінін құрметтеуге үйрету, оларды бір-бірімен достық қарым-қатынаста жұмыс істетуге бағыттау дағдылы іс әрекеттер болып табылады.

Басты рухани құндылық - жақыныңа деген сүйіспеншілік. Жаныңдағы адамның өмір сүру дәстүрін, әдет-ғұрпын, сезімін, пікірін, ойын сыйлау. Өскелең ұрпақты елінің дәстүрі, ғұрпын, ұлттық құндылықтарымен тәрбиелеу қай заманда болсын басты мәселе болған.

Қай ел, қай қоғамда болсын адамзат баласы жас ұрпақ тәрбиесіне зор мән берген. Өркениет жолында алға ұмтылған ұлт, ең алдымен, келешек ұрпаққа оқу-білім және өнегелі тәрбие беру ісін дұрыс жолға қоюы тиіс.

Дамыған елдің адамы – нағыз патриот: өз елін, өз жерін, Отанын сүйеді, өз тілін, дәстүрін, әдебиетін, тарихын біледі, қадір тұтады.

Туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша іңкәрлікпен атсалысу – шынайы патриотизмнің маңызды көріністерінің бірі[1]. Бүгінде «Туған жер» бағдарламасы арқасында қалталы кәсіпкерлер Отанға деген патриотизмнің жарқын үлгісін көрсетуде. Өңірдің экономикалық, экологиялық, әлеуметтік, мәдени жақтарын барынша дамытуда. Жергілікті меценаттар және деумеушілер миллиондаған қаржы жұмсап туған жерін дамытуға, көркейтуде жастарға үлгі болуда. Өлкетанулық жұмыстар осындай патриоттарды мектеп қабырғасынан бастап қалыптастырады.

- «Туған жер» жобасы бойынша мынаны айтуға болады. Қазір елімізде меценаттар туған жеріне барып, балабақша, мектептер мен ауруханалар салып жатыр. Жалпы алғанда, бүгінде осы бағытта 720-дан астам жоба іске асты[1].

Бұл қазақстан халықтары бірегейлігінің жарқын үлгісі. Олар ұлтқа, дінге, тілге, нәсілге, руға, жершілдікке бөлінбей туған жеріне деген перзенттік парызын өтеуде. Біз – үлкен болайық, кіші болайық, бәріміз туған жердің перзентіміз. Токсан тарау арнамен келіп тоғысқан тағдырлармыз. Сондықтан да шетелдерде өткен байрақты бәсекелерде бізді ұлтқа бөлмей «Қазақстандық» деп таныстырады. Қазақстандық орыс, неміс, кәріс, татар, өзбек деген сөз тіркестерін ешқашан естімедік. Себебі біз ұлтқа бөлінбейтін унитарлы тәуелсіз мемлекетпіз. Біздің бір ғана туған жеріміз, Отанымыз бар. Ол ата – бабаларымыздың маңдай тері тамшылаған - қасиетті Қазақстан.

Қанымызға сіңген көптеген дағдылар мен таптаурын болған қасаң

қағидаларды өзгертпейінше, біздің толыққанды жаңғыруымыз мүмкін емес [1].

Дәстүрдің озығы бар, тозығы бар деген дана халқымызда достық, қайырымдылық, ынтымақ, бірлік сияқты асыл қасиеттерге арқау болған тамаша дәстүрлер бар. Оқушыларды осындай дәстүрлермен тәрбиелеуіміз керек. Мысалға, «Асар» дәстүрін алайық. «Асар» ұлттар бірегейлігін жақындата түсетін заман талабына сай жарасымды дәстүр. Асар-еріктілер тобы. Оған ешкімде зорлықпен шақырылмайды. Және ұлтқа, дінге, тілге, руға бөлінбейді. Оқушылар ұйымы туған жердегі игі шараларға асарлатып қатысудың да тәрбиелік мәні бар. Археологиялық қазба жұмыстары немесе демеушілердің қайырымдылық шараларына қатысу оқушылардың туған жерге перзенттік парызды сезінуге ықпалы зор.

Жас ұрпақ тәрбиесі – қисайған жас көшет сияқты. Дер кезінде қомқорлық танытып түзетіп қойсаң аспанға шаншылып тік өседі. Ал, қисық әрі кәрі ағашты түзету мүмкін емес. Оқушыларға ұлттық құндылықтардың барша қазақстандықтарға ортақ екенін, себебі олардың ата – бабалары осы жерде туып – өскенін, маңдай терін төгіп ертелі -кеш еңбек еткенін, ұрпақ жайып өсіп өнгенін, туған жердің тарихын бірге жасағанын, тарихи оқиғалардың ортасында жүргенін, өзінің осы дәстүрді жалғастырушы мұрагер екенін жүрекпен сезінуі тиіс. Туған жердің төсінде бір шаңырақ астында өмір сүрген бір үйдің баласындай тату болуымыз керек деген қоғамдық сананы қалыптастыру керек. Қазақта «Тамыр» деген тамаша сөз бар. Оның мағынасы достықты білдіреді. Бабаларымыз діні, ділі басқа ұлт өкілімен дос болса, оны «Тамыр» деп атаған. Мұндай тамырлық туыстыққа жалғасып кеткенін білеміз. Бұл дәстүр біздің ата –бабаларымыздан жеткен достықтың шынайы белгісі болып қала бермек. Қазақстан халықтарында сын –сыйпаты үндес, мазмұндас дәстүрлер мен туындылар көп. Мектептегі достық, наурыз мерекелерінде мұндай бірегейлікті салыстырғанның артықтығы жоқ. Олардың бірегейлігін, ұқсастығын аңғарту қазақстан халықтарының татулығын аттыра түседі. Мұндай бірегей өнер, салт дәстүрлердің қатарына жатқызуға болады.

1.Орыс халқының «Жаборонок» мен «Наурыз» мейрамымен салыстыру.

2.Татар халқының «Наурыз» мейрамын тойлауы.

3.Қырғыз халқының тілдері мен ұлттық тағамдарының ұқсастығы.

Әрбір адамның туған жерінде ерекше жерлер болды. Оған Қазақстанның табиғи ландшафт объектілері, археологиялық және архитектуралық ескерткіштер, ерекше ардақ тұтатын діни нысандар және тарихи тұлғалардың және саяси оқиғалармен байланысты киелі орындары жатады. Өңірлік өлкетанушылар ұсынысымен және сарапшылар кеңесінің ғалымдары пікірлерін ескере отырып «Қазақстанның 100 киелі орындары» тізіміне енген жерлерге оқушылармен жұмыстар жүргізу маңызды шаруа. Ата –бабалар аруағын құрметтеу елімізде мазмұны бірегей дәстүр. Тек әр халық өзінше құрмет көрсетеді. Мысалға. орыс, кәріс халықтарының «Ата-аналар күні» деген тамаша дәстүрін айтуға болады. Оқушылар ұйымының осы дәстүрді ізгілендіріп өңірдегі киелі орындарға сенбілік ұйымдастырғаны тәлімі мол тәрбиелік жұмыс болар еді. Өкінішке орай, киелі орындарға саяхаттаған экскурсиялық топтар тек

қана суретке түсуден аса алмай келеді. Бұл жұмыстарды жүзеге асыру үшін алдымен кешенді бағдарлама әзірленгені дұрыс.

Өңірдің киелі жерлеріне қатысты мәселелерді және басқа да «сезімтал» мәселелерді түсіндіру кезінде әдептілік сақтау маңызды. Әсіресе, ұлтшылдық, діни, жершілдік, рушылдық сияқты қазақстандық бірегейлік ұстанымдарға қайшы келетін әрекеттерден аса сақ болу керек. Ондай пікірлер оқушыларға кері әсер етіп, қоғамдық санаға жат ойлар ұялатады. Жат ағымдардың әсерінен қоғамда түрлі девиантты мінез –құлықтар мен әдеттер пайда болғаны шындық. Атап айтсақ, деструктивті (бұл сөз «бүлдіргіш» деген мағынаны білдіреді) діни ағымдардың әсерінен адамдардың қоршаған әлеуметтік ортадан оқшаулануы мен ұлттық және мемлекеттік құндылықтарды танымайтын топтар пайда болды.

Діннің атын жамылған ағымдар мен топтар діни сауаты аз азаматтарымызды өз қармақтарына түсіріп, тіпті өздеріне белсенді жақтасқа айналдырып, өзімізге қарсы қойып үлгерді. Енді өз отандасымызбен, отбасымыздың мүшесімен, ағайынымызбен тартысқа түсетін халге жеттік. Халқымыз «іштен шыққан жау жаман» демекші, мұндай көзқарасты ұстанушылар білікті дәрігерлердің көмегіне жүгінуден бас тартып, балаларының зайырлы білім алуына қарсылық көрсететіндері де бар. Мектепте оқушы қыздардың басына орамал тартуы, көшеде азаматтардың сақал қойып, шалбардың балағын қысқартып әлеуметтік ортадан оқшаулануы жат ағымның санамызды дендеп бара жатқанының көрінісі. Қоғамдағы осындай мәселелердің асқынуына интернет желісінің ықпалы күшті екені рас. Соның кесірінен көрсеқызар, әсірешіл топтар батыстық жабайы әдеттің жетегіне ілесті. Оны ұлдардың құлағына, мұрнына, ерніне сырға тағуы, боянуы тағы басқа оғаш әдеттерден байқаймыз. Міне осындай қоғамға жат әрекеттердің алдын алу үшін біз толеранттылық пен достыққа негізделген бірегей қазақстандық мәдениетке жүгінуіміз керек. Сонда ғана жас ұрпақта жат ағымдарға қарсы тұра алатын қоғамдық сана қалыптасады. Ол сана жастарды патриот болуға, ұлттық құндылықтарды қастерлеуге, бірлік пен ынтымаққа, бауырластыққа, білімді болуға шақырады.

Патриоттық сезім жалпы адам баласының елін, жерін, өз тілі мен мәдениетін, тарихи ұлттық құндылықтарын қастерлейтін, батырларын үлгі тұтатын, елінің болашағына сеніммен қарап, өзіндік бағасын түйсінуін, қуаттап қолдауын пайымдайтын көрсеткіші болып табылады.

Қазақ тарихында біз ұялатын ештеңе жоқ. Бізге бабалар тұлпарларының тұяғымен жазылған ата тарихының әр парағы ерекше қымбат. Қазақтардың бүгінгі және болашақ буыны оны әрдайым орынды мақтан ететін болады [2].

Ұлан-ғайыр еліміздің кез-келген аймағынан ежелгі, ортағасырларға және жаңа заманға қатысты тарихи жәдігерлерді мен деректерді көптеп кездестіруге болады. Мақсат осындай тарихи өлкелерді танып біліп, табылған мәліметтерді жүйелеп, зерделеп, оларды жастар тәрбиесінде тиімді пайдалана білуді үйренуде.

Жалғанның жартысындай жазиралы даласын ғасырлар бойы шекарасына

қамал –қорғандар салмай-ақ, жалаңтөс батырлары жанпидалықпен қорғай білген ата –бабаларымыз қандай қаһарман болған еді..?

Қазақтың тарихи көшін әрқилы кезеңде бастаған көреген көсемдерінің, айбатты батырларының елін, жерін қорғауда аңызға айналған ерліктері бүгінгі жас ұрпаққа өнеге –үлгі. Халықта «Бірлік қайда болса, ерлік сонда», «Отаның берік болса жау алмайды» деген қанатты сөздер бар. Ол өмір өткелдерінен, тағдыр тезінен алынғаны шындық [4].

Адамгершілік тұрғыдағы құнды қасиеттерге ие болу, рухани бай тұлғаны қалыптастыру оның жас кезінен бастау алатыны белгілі. Өлкетанулық жұмыстар - оқушыларды туған жерге, оның мәдениеті мен салт-дәстүрлеріне айрықша құрметпен қарауға, шынайы патриотизмге тәрбиелейді. Оқушылардың санасына жалпыұлттық қасиетті орындар ұғымын сіңіруді жүзеге асырады.

Жалпы білім беретін мектепте «Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру аясында оқушыларды тәрбиелеудің басым бағыттары мыналар;

- жаңа қазақстандық патриотизм және азаматтық тәрбие
- рухани-адамгершілік тәрбие
- ұлттық тәрбие
- зияткерлік тәрбие
- еңбек тәрбиесі және кәсіби өзін-өзі анықтау
- экологиялық тәрбие
- көпмәдениетті тәрбие
- көркем-эстетикалық тәрбие
- көшбасшылық қасиеттерді дамыту

Нормативтік талаптарға сай тәрбиенің бұл бағыттары мектепте жүргізілген өлкетанулық жұмыстардың тәрбиелік мазмұнын құрайды.

Нәтижеге бағытталған өлкетанулық тәрбие жұмыстарын жүзеге асыру жолында өзіндік міндеттер бар. Аталған міндеттер мазмұнына қарай бірнеше салаға жіктеледі.

1. Әлеуметтік-педагогикалық міндеттері:

- азаматтық көзқарас қалыптастыру;
- «Кіші Отанына» деген сүйіспеншілік сезімін арттыруға тәрбиелеу;
- өз өлкесінің келбетіне, тарихына деген жауапкершілік пен өзіндік қатысы арқылы мақтаныш түйсігін көбейту;
- мамандық таңдауға баулу (археолог,геолог,мұражай қызметкері, зергер, жазушы, зерттеуші, өлкетанушы, журналист т.б.);
- мектеп түлектерінің туған жерге жасаған әлеуметтік жобаларын жүзеге асыру шараларына атсалысу арқылы еңбекке тәрбиелеу;
- туған жерінің тарихы мен мәдениетін зерттеуге жағдай жасау, балалар мен жасөспірімдер туризмін және өлкетануды дамыту;
- туған жерді көркейтуге үлес қосқан түлектердің өмірінен өнеге алуға тәрбиелеу;
- жоғары адамгершілік, толеранттылық, өз және өзге халықтардың мәдениетін, дәстүрін, әдет-ғұрпын құрметтеу, үлкендерді сыйлауы;

- өлкетану материалдары арқылы қоршаған орта жағдайымен байланыс орнату, Отанға, туған қаласына деген сүйіспеншілік сезіміне тәрбиелеу.
- бос уақыттарын тиімді пайдалануды, салауатты өмір салтына қалыптастыру.

2. Білімділік міндеттері:

- өз елді мекенінің, өлкесінің тарихымен және қазіргі кездегі өмірімен, экономикасымен таныстыру;
- туған өлкенің табиғи ортасының алуан түрлілігі жайлы көзқарас қалыптастыру;
- биология, география, химия, физика сабақтарында алынған білімді өмірлік тәжірибеде қолдана білу;
- өз елді мекенінің, ауданы мен облысының қазіргі кездегі өмірі және экономикасымен таныстыру;
- туған өлке табиғатының ерекшеліктерін оқу;
- қажетті ақпаратты іріктеу дағдысын меңгеру.

3. Танымдық міндеттері:

- тарихи дерек көздерімен, мемуарлық, ғылыми-ақпараттық әдебиеттер мен баспа беттерімен жұмыс жасауды меңгеру;
- өлкетанушы, журналист мамандықтарына баулуға үйрету, өзіндік қорытынды, түйін жасауға баулу;
- өлкетану тарихын, тарихи тұлғаларды, рухани құндылықтарды және қазақ халқының дәстүрлерін білу арқылы белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыру;
- Қазақстанның этномәдени байлығы туралы түсінік қалыптастыру;
- оқушылардың заманауи сұранысқа ие жаңа мамандықтар бойынша танымын арттыру, қызығушылығын ояту, кәсіби бағдарлау жұмыстарын қамтамасыз ету.

4. Тәрбиелік міндеттері:

- өзінің туған өлкесіне, туған елі Қазақстанға деген патриоттық сезімін, сүйіспеншілігін тәрбиелеу;
- төзімділікті, өлкенің көпұлттылық және көпмәдениеттілік жағдайында төзімді мінез-құлық қалыптастыру;
- отбасылық қарым-қатынасты нығайту, пәннің мазмұнымен тек оқушыны ғана емес, оның ата-анасын да қызықтыру, отбасылық мұрағаттар, аталар мен әжелердің басқа да туыстардың әңгімелері арқылы өлкенің тарихы жайлы білімді тереңдету;
- отбасы мүшелерімен бірге өлке туралы әдебиеттер оқу, фильмдер, бейнефильмдер тамашалау;
- демеушілердің өлкенің табиғатын, тарихи және мәдени ескерткіштерін сақтау мен қалпына келтіру жұмыстарына оқушыларды қатыстыру;
- ұжымда бірігіп жұмыс істеу, бір-біріне көмектесу, қолпаштау сезімдерін тәрбиелеу;
- көшбасшылық қасиеттері бар, жаңа демократиялық қоғамда өмір сүруге қабілетті азаматты және патриотты тәрбиелеу;

- туған жерді түлетуге, дамытуға, көркейтуге үлес қосуға тәрбиелеу;
- мектеп мақтаныштарының патриоттық еңбектерінен өнеге алу;
- мектеп оқушыларын қоғамдық пайдалы жұмыстарға қатыстыру;
- балалардың ескерткіш орындарын, тарихи ескерткіштерді қорғауға деген жігерлерін қалыптастыру.

5. *Дамытушылық міндеттері:*

- оқушыларға киелі орындар бойынша сапалы білім дарыту;
- туған жерінің тарихы мен мәдениетін зерттеуге жағдай жасау, балалар мен жасөспірімдер туризмін және өлкетануды дамыту;
- мектеп оқушыларын нақты өлкетану материалдары арқылы дамыту;
- табиғатты сақтауда белсенді азаматтық көзқарас тәрбиелеу; табиғатқа құнтты қарым-қатынас қалыптастыру, оның байлығын еселеуге ұмтылу; өскелең ұрпақтың экологиялық сауаттылығының жоғары деңгейін дамыту;
- туған өлке тарихын өз бетімен оқуға деген құлшынысын дамыту, оқушылардың шығармашылық қабілетін өз бетінше іздестіру-зерттеу жұмысына үйрету арқылы туристік жұмыстардың дағдыларын игеру архитектуралық және мәдени ескерткіштерді оқып-үйрену, туристік жорықтар мен жарыстарға қатысу арқылы шеберліктерін шыңдау;
- туған өлке туралы неғұрлым көп білуге деген ұмтылысты, танымдық қызығушылықты, интеллектуалдық және шығармашылық қабілетті дамыту;
- тақырыптық акцияларға және жобаларға, кітапханалардың, ұлттық мәдени орталықтардың іс-шараларына, сайыстарға, олимпиадаларға қатысу арқылы туған өлке жайлы білімді тереңдетуге деген ұмтылысқа ынталандыру;
- болашақта білімді жалғастыру, мамандық және жұмыс орнын таңдау сұрақтарын шешуге бағыттау;
- күнделікті өмірде өлкетанушылық білім мен біліктілікті қолдана алу, жергілікті жердегі туындайтын проблемаларды шешуде өзінің орнын білу дағдысын қалыптастыру;
- туған өлкесінің өмірін жетілдіруге үлес қосуға деген ұмтылысты дамыту.

6. *Зерттеушілік сипаттағы міндеттер:*

- білім алушылар арасындағы экскурсиялық – өлкетану жұмыстары шеңберінде оқушылардың іздестіру және оқу-зерттеу әрекеттерін белсендіру;
- өлке өмірімен байланысты жанұяның, қаланың, тарихи тұлғалар туралы білімін кеңейтуді қамтамасыз ету, іздестіру-зерттеу жұмысының негізін үйрену;
- экологиялық мәселелерді зерделеу және баламалы ресурстық технологияларды қолдануды насихаттау оқығанды, танығанды, түсініксіз жағдайларды, мәліметтерді өз шығармашылығында көрсете білу;
- туған өлкесінің дамуы проблемаларын оқып-білуге жетелеу.

Өлкетану жұмыстарының оқушыларды тәрбиелеудегі ерекшеліктері:

- этнопедагогика, әдебиет, тарих және географиялық мәліметтермен тығыз байланыста болғандықтан, аталған ғылымдар мен оқу пәнінің негізгі ұстанымдары ескеріледі;
- өңірлік құндылықтарынан рухани азық алып қоғамдық санасы қалыптасады;
- өңірдің белгілі адамдарын мақтаныш тұтып, олардан ғибрат алады;
- әлеуметтік ортаның тыныс –тіршілігін таразылай біледі;
- сыныптан тыс уақытта киелі орындарға танымжорық, оқу-танымдық соқпақ, саяхат, экспедициялар сияқты жұмыс түрлерін ұйымдастырады;
- мектеп оқушылары өзінің тұрғылықты жерінің тарихы, әдебиеті, қолөнер түрлері, жергілікті тұрғындардың тұрмыс –тіршілігінен танымдық ақпарат алу үшін мұрағат қорларын, мұражай материалдарын қолданумен ерекшеленеді;
- өлкетану жұмыстары оқушылардың алған теориялық білімдерін практикада қолдануға нақты мүмкіндік беріп, туған жеріне, отанына деген сүйіспеншілігін арттыруға, ұлттық құндылықтарға баулуға бағытталған өзіндік ерекшелігі бар оқу-тәрбие процесіне айналады;
- өңірдің топониміне қарап сол өңірде мекен еткен ұрпақтың тарихы туралы, тіршілік көзі жайында, ой-өрісі хақында зерттеуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда аталған өлкетануды сипаттайтын ерекшеліктерге сүйене отырып, мұғалімнің алдында тұрған маңызды мақсаттың бірі – баланы дамыту, оған халықаралық аренада өзінің туған мәдениетін таныта білу біліктілігімен негізделген патриоттық тәрбие беру болып табылады. Оқушыларды туған және басқа да мәдениет әлеміне кіргізу, олардың тіл құралы арқылы ойлау қабілеттерінің дамуына ықпал етеді, оқушылар туған халқының менталитетін түсінуге үйренеді. Жеке тұлғаның дүниетанымының қалыптасуы және мәдени дамуы оқушының туған өлкесінің мақтаныштары, киелі орындары, мәдениеті, әдет-ғұрпы, салт-дәстүрлері, тарихы, тұрмысы туралы білімінің кеңеюі барысында жүзеге асады. Осындай нәтижеге жету өзекті мәселе болып табылады.

«Тегінде, адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады» деген дана Абайдың сөзі барлық уақытта өз мәнін жоймақ емес. Озық ойлы білімдар адамдар заманның, қоғамның дамуына, өзгеруіне өз үлесін қосады. Осындай тұлғалар мектеп қабырғасында қалыптасады.

Сондықтан да өлкетану жұмыстарының мектептегі тәрбиелік рөлі зор.

2 Жалпы білім беретін ұйымдарда өлкетанулық жұмыстарды жоспарлаудың мазмұнын іріктеу және ұйымдастырудың әдістемелік негіздері

Елбасы «Туған жер» бағдарламасының мән-мағынасын, мазмұнын, мақсатын түсіндіре келе, жалпы білім беру саласында өлкетану жұмыстарының жүргізілуіне ерекше назар аудару қажеттігін айтып өтті. Орта мектептерде туған жердің тарихына назар аударылатын болады.

Өлкетану жұмыстары отансүйгіштікке тәрбиелеу педагогикалық үдерістің: түсінік қалыптастыру – білім беру – біліктілік – практикалық іс-әрекетке баулу атты тізбегін құрастыруды көздейді.

Өлкетануды оқушылардың өз өлкесін (аймағын) күрделі, алуан түрлі, қарама-қайшылықта, бірақ біртұтас әлем ретінде көре білуге жағдай жасайтын құрал ретінде түсіну.

Мұғалім өлкетану материалының бағдарламаға сәйкестігіне көп көңіл бөліп, өлкенің ерекшелігін, оның қайталанбас сипатын бейнелейтін материалдарды іріктеп алуы қажет. Сонымен бірге өз өлкесін білуге деген құштарлықты ояту, оқушының жалпы мәдени деңгейін көтеруге жағымды ықпал жасайды. Оқушыларды география, тарих, әдебиет, биология, музыка басқа да пәндерден алған білімдерін өмірлік тәжірибеде тиімді пайдалана білуге үйрету керек.

Алдымен, «Туған өлке» ұғымына қандай аумақты кіргізу керектігін алдын-ала шешіп алған жөн. Кейбір жағдайларда өлке деп үздіксіз және нақты бақылау жүргізетін мектептің маңайын айтады. Ал кейбір жағдайларда бұл ұғымды ауданның немесе облыстың әкімшілік аумағына дейін кеңейтеді. Көпшілік жағдайда мектеп орналасқан маңайда зерттеу немесе бақылау жүргізу үшін облыс көлеміндегі мағлұматтарды білу қажет болып шығады. Сол себепті мектептегі өлкетану жұмыстары бұл екі көзқарасты да қамтуы тиіс.

Мектепті қоршаған ең жақын орта бақылаулар жүргізу және білім беру процесінде қолдану үшін қолайлы, сондықтан өлкетану жұмысын мектеп орналасқан жерді терең оқудан бастаған дұрыс. Ал мектептен қашықтағы аудан немесе облыс аумағымен танысу, туған өлкемен танысудың бірізді жалғасы болуы керек. *Елбасымыздың « ... Патриотизм туған үй мен туып-өскен өңірден басталады. Біз кіші Отанымыз арқылы бүкіл Қазақстанды сүйеміз» дегені осыны аңғартады.*

«Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаланың міндеттерін жүзеге асыруда тәрбие процесін ұйымдастырудың әдіснамалық негіздері:

- үйлесімді әлемнің әмбебап моделін дайындау, әлем және адамның келісті жүйесін қамтамасыз ететін, оның жаратылыстану ғылыми және гуманитарлық құрамдастарының табиғи бірлігі негізінде білім беруді **іргелендіру**;
- тәрбие қызметін білім беру ұйымдарының тәрбие саясатын іске асыру инструменті ретінде қарастыратын **тәрбиенің жүйелі тұтастығы**;

- түрлі мекемелер – әлеуметтік мәдени орта субъектілері, қоғамдық ұйымдар, іскерлік және әлеуметтік серіктестермен ұжымдық шығармашылық пен ынтымақтастық негізінде білім мазмұны, білім беру-тәрбиелеу қызметінің формалары мен әдістерін жаңартуды болжайтын **тәрбиенің ашықтығы**.

Өлкетану жұмыстарының әдістемесі төмендегідей принциптерге

құрылады:

1. **Этникалық принцип**– этникалық мәдениеттердің бірігуі негізінде жалпыұлттық мәдениеттің гүлденуіне, азаматтық келісім мен үйлесімге, қоғамдық қатынастарға қол жеткізуге ықпал ететін мәдениет жасаушы орта қалыптастыру.
2. **Тәрбиенің диалогтық принципі** – бір мезгілде қоғамдық мүдделерді сақтау мен тұлғалық-құнды мақсатты іске асыруда міндеттемелер мен ынтымақтастықтарды орындау, өзіндік менеджментке қабілетін дамыту, әлеуметтік ұтқырлықты байқаудан өткізу үшін балалардың түрлі бірлестіктері, соның ішінде жетекшілердің тәжірибелерін қалыптастыруда педагогтер ұйымдастырған мүмкіндіктерді пайдалануды болжайды.

3. **Мәдени сәйкестік принципі**–тәрбие мәдениеттің жалпыадамзаттық құндылықтарына және жалпыадамзаттық құндылықтар мен ұлттық мәдениеттердің нормаларына негізделуі тиіс[3].

Өлкетану жұмысын мазмұнына қарай келесі топтарға бөлуге болады:

- өлкенің тарихи өткенін және халқын оқу, зерттеу (этнография, қалалар, ауылдар, топонимика);
- халықтың мәдени және рухани өмірі мен шығармашылық әрекетін зерттеу (ұлттық мәдениет, фольклор, сәулет өнері, қолөнері).

Өлкетану жұмысының тиісті ережелері мыналар болып табылады:

- өлке туралы мағлұматтар мектеп пәндерінде қарастырылмайтын сұрақтармен толықтырылуы тиіс;
- өз елді мекенінің, ауданының тарихындағы мәліметтермен, қазіргі кездегі өмірінің қызықты, болашақта өлкенің тарих беттеріне енгізуге болатын деректермен толықтыруға көңіл бөлу.

Өлкетанулық жұмыс сын-сипаты:

1.жүйелілік- бағдарлама құрылымдарының (мақсаты, міндеттері, мазмұны, күтілетін нәтиже) бір-бірімен тығыз байланысты ішкі ой үйлесімділік құрылымының (структурасы) болуы;

2.қолжетімділік- тәрбиелеудің нақты міндеттерін оқушылардың әр жас ерекшелігіне орай іріктеп алуды іске асырады;

3. жоспарлылығы- бағдарлама құрылымының негізгі жоспарлы, жүйелілігі арқылы оқушылар білімді тұтас, үзіліссіз, әр түрлі деңгейде ала алады;

4. бағыттылығы- өлкетанудың тәрбиелік міндеттерінің елдің, өлкенің (аймақтың), ауылдың патриотын қалыптастыруға бағытталуы. [6]

Қазіргі кезде білім берудің өлкетанулық мазмұны, туған өлкедегі алуан түрлі үдерістер мен құбылыстарға біртұтас кешенді-жүйелі көзқарасты қалыптастыруы тиіс. Көрсетілген көзқарастарды жүзеге асыру келесі әдістерге сүйенуді қарастырады:

1. әдеби тәсіл;
2. киелі орындар мен тарихи жерлерге туристік сапар;
3. өзен – көлдерге қайықпен саяхат жасау;
4. далада картографиялық, статистикалық бақылаулар жүргізу;
5. көзбен шолу (визуалды);
6. тақырып бойыша әңгімелесу және сауалнама жүргізу;
7. тарихи деректер мен жәдігерлер жинау;
8. фотосуретке және бейнефильмге түсіру;
9. ақпаратты ғаламтордан, энциклопедиялардан, анықтамалықтардан алу.

Мұғалім өлкетану жұмысын жандандыру мақсатында білім берудің тиімді заманауи әдістерін қолданады. Өлкетанулық жұмыстарды жүргізу тәсілдерін мұғалімнің жеке педагогикалық шеберлігіне қалдырамыз. Сондықтан, мұғалімнен әрқашан ізденісте болуы қажет. Өлкетану жұмыстарында қолданылатын негізгі әдіс тәсілдер:

Әдеби тәсіл дегеніміз оқылатын аумақ туралы әр түрлі баспа материалдарын қолданумен байланысты. Әдебиетпен танысудың маңызы өлке туралы білімді алдын-ала алуға мүмкіндік туғызатындығында және ол өлкенің даму тарихы туралы сұрақтарды шешуге көмектеседі.

Сонымен қатар әдебиетті оқу өлкені зерттеуден алынған нәтижелердің қорытындысын негіздеу үшін де қажет.

Далада бақылау жүргізу әдісі негізінен табиғат жағдайларын зерттеу үшін қолданылады. Ол мектепте бар техникалық құралдарды қолдану арқылы дала жағдайында әр түрлі зерттеу жұмыстарын жүргізуге бағытталған.

Зерттеудің картографиялық әдісі өлке аумағындағы шаруашылық пен табиғаттың арасындағы кеңістіктік үйлесімділікті ашу мақсатында қолданылады. Өлкетанулық зерттеу жұмыстары картадан басталуы және нәтижелер картаға түсірілуі тиіс.

Зерттеудің маңызды бөлігі – жергілікті жердің планын қағазға түсіру және әр түрлі карталар құрастыру. Киелі орындар мен ескерткіштерді өңірлік картадан табу.

Статистикалық әдіс әсіресе халықты, шаруашылықты, экономикалық байланыстарды оқу барысында жинақталған сандық көрсеткіштерді іріктеп алу және олардан қорытынды шығарумен анықталады. Бұл әдіс әр түрлі сандық мәліметтерді санау, орташа көрсеткіштерді шығару, кестелер құрастыру және олардың графикалық бейнесін сызудан тұрады.

Көзбен шолу (визуалды) әдісі – бұл оқылатын құбылыстар мен заттарды бақылауға бағытталған әдіс. Ол мектептегі өлкетанулық зерттеулерде, саяхаттарда, экскурсияларда өте жиі қолданылады. Бірақ ол басқа әдістермен үйлестірілмеген жағдайда, қажетті сапалық нәтиже бере алмайды.

Жергілікті тұрғындармен, өлкетанушылармен әңгімелесу және сауалнама

жүргізу әдісі тарихи және тұрмыстық деректерді қалпына келтіруге, бұрыннан белгілі ақпаратты анықтауға мүмкіндік береді.

Фотосуретке және кинофильмге түсіру – өлкетану зерттеу жұмыстарын жүргізудегі маңызды құралдардың бірі.

Туған өлке туралы ақпараттың тағы бір көзі, ол – жергілікті тұрғындардың отбасылық альбомдарындағы фотосуреттер, бұлардың бәрі мұғалімге туған өлке туралы ақпарат алуға мүмкіндік тудырады.

Өлкенің нысандарын, халқының өмір сүру салтын, күнделікті өмірін фотосуретке немесе кинофильмге түсірудің нәтижесі қызықты монографиялық альбомдар жасауға, өлкетану мұражайының экспонатына арналған материалдар жинақтауға және жекелеген сұрақтар бойынша кино көрсетуге бағытталған [5].

Сонымен, өлкенің өмірін, ондағы болып жатқан өзгерістерді, табиғаты мен шаруашылығындағы жағдайларды толығырақ сипаттау үшін, өлкенің қазіргі кездегі және бұрынғы өмірінен деректер мен материалдарды үздіксіз жинап, оқып, зерттеу қажет. Олар келесі сипатта болуы мүмкін:

- ғылыми еңбектерден және ақпараттан, көркем шығармалардан әдеби материалдар жинақтау;
- археологиялық қазбалар жүргізуге қатысу;
- өлкенің көнекөз қарттарымен кездесу;
- өлкеге қатысты шежірелер мен аңыздар жинау;
- журнал және газеттердің мақалалары;
- географиялық карталар;
- әр түрлі хаттар, жылнамалар және басқа да жазбалар, газет-журналдар беттерінде жарық көрген фотосуреттер.
- мектепте тарихи мұражай ашу;

Мұрағаттарда, әкімшіліктерде, отбасылық мұрағаттарда сақталған құжаттар, өлкеде ұзақ уақыт өмір сүріп жатқан қарт адамдардың естеліктері, сипаттамалар, жиынтықтарды оқу және қорытынды жасау. Әрине, бұл ауыр жұмыс болғандықтан мұғалім өзі жүргізгені дұрыс болады, бірақ оқушыларды қатыстыруы міндетті шарт.

Өлкетану туралы материалды іріктеу өте маңызды болып саналады, өйткені оқушының өз өлкесі туралы әңгімелеу қабілеті, әңгімелеудің мазмұны оқушы үшін қызығушылық тудырған жағдайда және әңгімелеуге негіз болатын жағдай жасалғанда ғана жетілдіріледі. Келесі факторлардың нәтижесінде өлкетану тақырыбы сабақта коммуникативтік белсенділік тудырады:

- оқушылар не туралы айтып тұрғандарын толық түсінген жағдайда;
- оқушылар өздері үшін маңызды әрі қымбат нәрсе туралы әңгімелеген жағдайда.

Сондықтан өлкетану материалын іріктеу барысында келесі себептерді ескерген жөн:

- оқушылар үшін материалдың шынайылығын, яғни оқушылар әңгіменің не туралы екендігін нақты елестете алулары керек;
- ұсынылған материалдың оқушылар үшін қызықты болуы (осы ақпаратты білгім келіп еді деген талаптың болуы);

- берілген материалдың бағдарламалық тақырыпқа сәйкестігін;
- берілген материалдың әлеуметтік құндылығын;
- тапсырмаларды орындау барысында оқушылардың ата-аналарымен тығыз байланыстың орнауын.

3 Туған өлкенің тарихын, оның ішінде мәдени – тарихи ескерткіштерді, жергілікті масштабтағы мәдени нысандарды оқытудағы әдістемелік ұсынымдамалар.

Туған өлке деп – саяхаттар мен экскурсиялар кезінде тікелей байқау және зерттеу жұмыстарын жүргізетін, өлкетану әдебиеттері мен картографиялық материалдар арқылы танысатын өзінің әкімшілік облысының территориясын айтады.

Өлкетану – белгілі бір жердің, қаланың, елді мекеннің бір бөлігін оқып білу. Мұндай жұмыспен жергілікті тұрғындар айналысады, себебі бұл аймақ оқушылар мен мамандар үшін (тарихшылар, биологтар, геологтар, архитекторлар, этнографтар, экологтар) туған өлке болып саналады. Өлкетану жұмыстарында оқушылар бұл жерлер қандай тарихи оқиғамен, қандай салт-дәстүрмен, қай кезеңмен байланысты екенін оқушылардың білуі маңызды шаруа. Өз өлкесінің бұрынғы және қазіргі өмірін білу, өлкенің жаңаруына тікелей ат салысуымыз үшін қажет, өйткені туған өлке – шегі жоқ әлемнің бір бөлігі. Өлкетану отансүйгіштік сезімді – Отанға деген терең махаббатты тудырады. Бұл оқушының өзінің бір нақты Қазақстандық ұлт өкілінің қатарына жататындығын түсінуіне және ол үшін мақтаныш сезімінің туындануына көмектеседі.

Мектепте өлкетану жұмысын жүргізудің үш жолы бар:

1. кіріктірілген сабақтар ретінде;
2. өлкетану курс, үйірмелер арқылы;
3. оқушылар ұйымының аясында.

Бұлардың ортақ мақсат-міндеттері - мектеп тәжірибесінде мемлекеттің саяси идеологиясын жүзеге асыру.

Мектептегі қазақ тілі, тарихы, географиясы және саз сабақтарына өлкетануға байланысты тақырыптар кіріктіріліп оқытылып келеді. Өлкетану жұмыстары оқушылардың сол тақырыптарды практикалық жағынан талқылап тереңдетіп зерттеуге ден қоюға ықпал етеді.

Өлкетанулық жұмыстар сыныптан тыс үйірме немесе оқушылар шеңберінде жүргізуге болады. Барлық мектептегі өлкетану жұмыстары алдын-ала жоспарланады.

Алдымен өлкетанулық үйірмелерге тоқталайық. Жалпы мектептердегі географиялық-өлкетану жұмыстары мен өлкетану үйірмелерінің жұмыстары бір-бірімен тығыз байланысты.

Мәселен, география мұғалімі бір сынып бойынша өлкетану үйірмесін ұйымдастырады, әрі сыныптың жетекшілік қызметін атқарады. Үйірменің негізгі мазмұны - өз облысының өлкесін тану. Оқу жылында үйірме мүшелері киелі орындарға саяхатқа және туған өлкеге топсеруенге шығады. Пәнге қатысты көптеген географиялық материалдар жинады. Саяхаттар мен топсеруендердің қорытындысы күнделікке толтырады.

3.1 Өлкетанулық жұмыстарды үйірмелер арқылы атқару.

«Өзгені тану үшін, алдымен өзінді тани біл!» деген халық даналығын ескере отырып, біз «кіші Отанымыз» арқылы Отан тарихын таныта аламыз. Мектепте өлкетану жұмыстарын жүргізу, жинаған материалдарды тарих сабақтарында пайдалану өте маңызды. Сабақ барысында өлкетану материалдарына көп уақыт бөле алмайсың, сондықтан өлкетану бойынша жұмыстардың атқаратын қызметі зор.

Өлкетанулық жұмыстарда оқушылар білуі тиісті:

- туристік саяхаттың қауіпсіздік ережесін;
- өңірдің мақтанышы белгілі тұлғаларды тану;
- киелі орындарды, олардың тарихын білу;
- өңірдегі бірегейлік нышандар мен дәстүрлерді анықтау;
- тарихи-өлкетану жұмыстарының мақсаттарымен таныс болу;
- алынған материалдардың осы өлке тарихына ортақ, аса маңызды және де оқушылардың бүкіл еліміз тарихымен қоса түсінуі;

Оқушылар жасай алуы тиіс:

- ардагерлерге, тарихи ескеркіштерге қамқорлық жасау;
- ұлттық құндылықтарды сақтау;
- зерттеу жұмыстарын ұйымдастыра алу;
- өлкетану жұмыстары бойынша конференция, пікір-сайыс, талқылаулар ұйымдастыра білуі;
- ұлттар достығы мен бірге дестүрлер фестивалін ұйымдастыру;
- оқушылар зерттеушілік жұмыстарға қатысып тәжірибе жинақтап оны меңгеруі қажет.

Күтілетін нәтиже:

- өз Отанын сүйетін, оның тарихын, тілін, әдет-ғұрпын құрметтейтін тұлға тәрбиеленеді;

- оқушылардың туған өлкеге деген қадір-құрметін оята отырып, сол арқылы туып-өскен өлкеге, Отанға деген сүйіспеншілік қалыптастырады;
- оқушылар мүмкін болғанша зерттеу жұмыстарына қатысады;
- бірегей тұлғаларды үлгі – өнеге тұтуы;
- бірегей сәулет өнерін қастерлей білуі;
- туған жерге перзенттік парызды түсінуі;
- тарихи-өлкетану жұмыстарының мақсаттарымен таныс болуы;
- оқушыларда қоршаған ортаны бақылай алу білігі қалыптасады, олардың күнделікті қажетті істерге қатысу қабілеті дамиды;
- алынған материалдың осы өлке тарихына ортақ, аса маңызды және де оқушылардың бүкіл еліміз тарихымен қоса түсінуі;
- Оқушылар зерттеушілік жұмыстарға қатысып тәжірибе жинақтап оны меңгеруі қажет.

Сонымен, туған өлке жайлы білім беру оқытудың әртүрлі әдістерін оңтайлы және тиімді пайдалану арқылы, сыныптан тыс әрекеттердің әр

түрлі тәсілдері арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Өлкетану жұмыстарын бекіту, анықтау, тексеру, бағалау, марапаттау, ынталандыру үшін атқарылатын іс –шараларға сабақ түрлері мен әдістеріне мыналар жатады.

Практикалық дағдыны қалыптастыру сабақтардан:

- интернет-технологияны пайдалану, онлайн сабақтар;
- семинар, конференция сабақтар;
- тарихи оқиғаларға байланысты очерктер, шежірелер жинақтау;
- қызықты тұлғалармен кездесу, көрмелерді рәсімдеу.

Дәстүрлі емес сабақ түрлері:

- кіріккен, аралас, зияткерлік ойын сабақтар;
- зерттеу жұмыстарының байқаулар мен сайыстар;
- пікірталас, диспут айтыс сабақтар;
- реферат және зерттеушілік жұмыстарды қорғау сабақтары;
- әдеби және тарихи кештер, ерлік сабақтары ;
- экскурсия, саяхат, кездесу сабақ;
- мұражайларға бару, сауалнамалар, тренингтер.

Сыныптан тыс сабақта қолданылатын әдіс-тәсілдер түрлері:

- дәріс, баяндау, түсіндіру, әңгімелеу, шығарма жазу әдістері;
- шежірелік суреттер көрмесін, бейне-презентация жасау;
- кластер, венн диаграммасы, семантикалық карта, инсерт таблицасы

т.б

Қазақстанның барлық өңірлерінің өлке тарихы жазылған дайын оқу әдебиеттерінің жоқ екенін ескере отырып, өлкетанулық жұмыстар оқушылардың өзіндік ғылыми негізді ізденістері мен шығармашылығына негізделуі қажет.

Білім беру жүйесіндегі бүгінгі күндегі өзгерістер өлкетану жұмыстардың ғылыми – практикалық деңгейін көтеруді талап етеді. Шығармашыл ұстаздар осы бағытта ізденіп, нәтижеге бағытталған бағдарламалар құруда. Сондай кешенді бағдарламалардың бірін назарларыңызға ұсынылып отыр.

Кешенді бағдарламаның мақсаты мен міндеттері айқын. Күтілетін нәтиже қосымша білім беру саласының мақсатымен үндес, әрі қолжетімді.

Бағдарлама ауқымды тақырыпты модульді технология арқылы жүйелі, жинақты түрде жоспарлаған. Бағдарламада өлкетанумен қоса тәрбиенің пәрменді бағыты – туристік бағытты да қиюластыра жоспарлаған.

Кешенді бағдарлама оқу бағдарламасына сәйкес, қолжетімді, яғни оқушы түсінігіне орайлас жоспарланған. Бағдарлама тақырыптары оқушының жас ерекшелігіне орай күрделендіре отырып, үзіліссіз білім береді. Көптеген тақырып оқу үрдісінде аз қамтылатындықтан осындай туристік-өлкетану үйірмелері арқылы қосымша мол білім алатындығына сенеміз.

Шәкірттердің өзіне деген сенім, білуге деген ынтасын арттыруға тәрбиелей отырып, өлкетану деректері бойынша іздестіру, зерттеу жұмысына басшылық жасауға болады. Атап айтсақ, оқушылармен мынадай тақырыптарда (1-кестені қараңыз) топтасып іздестіру, жинақтау, зерттеу жұмыстары жүргізіледі:

1-кесте. Модульдік тақырыптар		
№	Тақырыптар	Сынып Оқу жылы
1.	«Табиғат бесігі»	5-6
1.	«Елімнің шежірелі байлығы»	6-7
2.	«Алтын адам»	7-8
3.	«Тарих мұрасы»	8-9
4.	«Ұлттық қазына»	9-10

Модульдік оқытудың өзегі – оқу моделі. Ол: ақпараттардың аяқталған блогынан, оқушының іс-әрекеті бағдарламасынан, оқытушының нұсқауларынан тұрады.

Модульдік оқыту – бұл оқушының өз бетінше жұмыс істей алу мүмкіндігін дамытатындықтан қосымша білім беруге пайдалануға мүмкіндігі мол. Модульдік технология әдісі бойынша әр сабақта тек жаңа ақпаратты игеру емес, сонымен қатар қабылдаған ақпаратты өңдеу ептілігі мен дағдылары қалыптастырылатындықтан үйірме жұмысының бағдарламасына сәйкес.

Модульдік технология оқу тақырыбын ірі тарауларға (модуль) бөлінуін, сонымен қатар әр тараудың мазмұны, білімі және ептілігі анықталып, сол модульді меңгеруге қажетті, бақылау және орындалған жұмыс туралы есеп беру әдістерін қарастырады, атап айтқанда: дәріс (жаңа материалды меңгеру сабағы), тәжірибелік сабақ (білім, ептілік дағдыларын жетілдіру), қорытынды (бақылау жұмысы, бағалау сабақтары). Сонымен, оқу процесін модульдік принцип негізінде ұйымдастыру дегеніміз – ол оқу жылын модульге бөлу.

Модульдік технология жұмысына қойылатын бірыңғай талаптар әр тақырып бойынша: актуалдану модулі; теориялық модуль; практикалық модуль; тексеру модулі болуы қажет.

Төменде практикалық модульге негізделген өлкетанулық жұмыстардың кешенді бағдарламасы берілген (2-кестені қараңыз). 5-10 сыныптарға жас ерекшеліктеріне сай бөліп қарастырған бұл кестеде жүргізілетін жұмыстар мен оның күтілетін нәтижелері көрсетілген. Үйірме жетекшілері осы тақырыптар бойынша оқу жылына өлкетанулық жоспар құрып нәтижеге бағытталған жұмыстар жүргізеді.

Критерийі: Отанымыздың тарихын, мәдениетін және салт-дәстүріне мұқият жауапкершілікпен қарайтын және оның дамуына іс жүзінде үлес қосатын жаңа ілгерішіл ұрпақ.

2-кесте. Өлкетанулық жұмыстардың кешенді бағдарламасы	Күтілетін нәтиже
Жүргізілетін жұмыстар	
«Табиғат бесігі»	5 сынып

Топонимдер – өткен заманның

Туған өлкедегі жер -су атауларының тарихын және оларға қатысты аңыз-

куәгерлері

Өлкеміздегі жер-су аттарының өзгешелігі. Тарихи кезеңдерде жер-су атауларының өзгеруі.

"Туған жер табиғаты" байқауы

«Елімнің шежірелі байлығы»

Өңірдің тарихи тұлғалары: билер, батырлар мен палуандар

Бір ел – бір тағдыр (менің өлкемнің халықтары)

Туған өлке тарихының тірі куәгерлері

"Ерліке тағзым-елдікке тағзым"

«Алтын адам»

"Ер есімі-ел есінде"

Отан от басынан басталады.

"Ғұмыры жарқын тұлғалар"

"Еңбек ардагерлері-ел мақтаныштары"

"Жаныңда жүр жақсы адам"

«Жомарт жүрек»

«Ұлттық қазына»

«Менің мектебімнің тарихы» фото көрме

«Менің туған өлкем» атты электрондық энциклопедиясы. Туған өлке публицистика беттерінде.

«Жәдігерлер сыр шертеді»

ертегілерін біледі. Табиғи байлықтары, өсімдік жануарлары туралы бүктеме, суретті альбом шығарады.

6 сынып

Өлке тарихы туралы аңыз әңгімелер, деректер жинайды. Мұражайға саяхат-сабақ ұйымдастыру.

Ескерткішке гүл шоқтарын қою, тағзым ету рәсімін жасау.

Тарихи кештер ұйымдастыру

7 сынып

Туған жер түлектері оның ішінде еңбек ерлері, ардагерлер, бейбіт күннің батырлары мен меценаттар, «100 жаңа есім» иесімен кездесу ұйымдастыру. Қабырға газеттер, стендтер,

фотоальбомдар мен бүктемелер, бейнебаяндар әзірлеу.

8 сынып

Мектепте мұражай ұйымдастыру.

Көне жәдігерлер жинау.

Ескерткіштерді зерттеу

Өлке туралы материалдардан жинақ шығару.

Өлке шеберлері бұйымдарынан бұрыш

"Шеберлер сырын ашайық"

ұйымдастыру.

«Тарих мұрасы»

9 – 10 сынып

«Қазақстандағы 100 киелі орын»

Археологиялық қазба жұмыстарына қатысу.

Біздің айналамыздағы тарихи ескерткіштер.

Өлкенің тарихи-мәдени ескерткіштері туралы деректер жинау.

Мәдени-тарихи дәстүрді сақтаушылар: өлкенің ұлттық қолөнері

Киелі орындарға туристік саяхатқа шығу.

Конференция, пікір-талас ұйымдастырады.

«Қазақстандағы 100 киелі орын» немесе оған не жатады?

Ұйымдастырушылардың айтуынша, бұл тізім өңірлік комиссияның ұсынысымен және сарапшылар кеңесінің ғалымдары мен өлкетанушыларының пікірлерін ескере отырып құрастырылған. Оған мынадай тақырыптарға бөлінеді:

1. Ерекше қорғалатын табиғи мұра ескерткіштері.
2. Археологиялық және сәулет ескерткіштері.
3. Діни және ғибадат орындары.
4. Тарихи тұлғаларға қатысты киелі орындар.
5. Тарихи-саяси оқиғаларға қатысты киелі орындар.

Өлкенің белгілі адамдары туралы мағлұмат беру барысында мұғалімнің және оқушылардың алдында тұрған міндеттер:

- өлкеге танымал адамның (жазушының, ақынның, суретшінің т.б.) өмір жолының оның шығармашылығына тигізген әсері туралы сұрақты айқындайтын арнайы әдебиеттерді оқу;
- жерлес ақын-жазушылар, суретшілер туралы нақты материалдар жинақтап, арнайы альбом әзірлеу, мұражайдың танымал жерлестерге арналған бөлімін толықтыру;
- халық ауыз әдебиеті және жерлес ақын-жазушылардың әдеби шығармалары арқылы оқушылардың туған өлке туралы білімдерін кеңейту;
- туған өлкені және әдебиетті олардың тарихи дамуының өзара байланысында көруге көмектесу;
- өлкетануға қоғамның дамуында ерекше рөл атқаратын жалпы адамзат мәдениеті ретінде қарауға және жеке тұлға мәдениетін тәрбиелеу[6].

Мұражайдың маңызы

Өлкетану жүйелі зерттеу нәтижесінде ғана іске асырылады. Жергілікті жердің жеке тұлғаларының тарихы, ата-бабалар тарихы, бәрінің ұрпақ сабақтастығында үлкен тәрбиелік мәні бар. Осы орайда мектеп мұражайының рөлі айрықша.

Мұражай – дәуіріміздің әр кезеңіндегі тарихи оқиғалар мен олар жайлы нақты деректерді жеткізуші, қымбат қазынаны сақтаушы. Мектеп мұражайы жалпы білім беріп, ой – өрісті дамытады, оқушыларды өлкетану қызметіне қатыстырады.

Мектеп мұражайы балалардың танып білу бейімділігін дамытуға ықпал жасайды. Оқушылар қордағы әдебиеттермен, құжаттармен жұмыс істеу арқылы жергілікті тұрғындардан материал жинауға ынталанады, табылған құндылықтарды талдауды үйренеді[6].

Саяхат, туризм, экскурсия

Жұмыстың бұл түрлері жергілікті материалдарды меңгеру үшін ұсынылады. «Экскурсия» (excursio) латын тілінен аударғанда «серуендеу» деген мағынаны білдіреді. Экскурсия дегеніміз – табиғат, өнеркәсіп нысандарына, жергілікті жердің назар аударарлық жерлеріне ұжыммен ұйымдасқан саяхат жасау.

Саяхат – бұл адамдардың уақыт пен кеңістікте қозғалуы, ал өзінің мақсатына, қозғалыс құралына және уақыт аралығына тәуелсіз саяхатта жүретін адамды саяхатшы деп атайды.

Туризм – бұл адамдардың ляззат алу және демалу, емделу, қонақтық, танымдық немесе кәсіби-іскерлік мақсаттарымен өзінің тұрақты мекенінен басқа елге немесе өзінің елі шегіндегі орындарға уақытша қозғалысы.

Өлкетану жұмыстарының қызықты түрінің бірі – жаяу саяхат, ол мектеп оқушысын халықтың ұлттық мәдени өмірімен, туған өлкенің табиғатының байлықтарымен, тарихи және табиғи ескерткіштермен таныстырады. Саяхаттың бұл түрі туған өлкеге деген сүйіспеншілік сезімін тәрбиелейді, төзімділікке, ұжым құрамында өзін ұстай білуге үйретеді, сондықтан саяхаттардың білім беру-тәрбиелік мәні зор. Өлке аумағына жаяу саяхат жасау уақыты мен қашықтығына қарай бір күндік немесе бірнеше күндік болады[6].

Әрбір отрядты саяхатқа дайындау талаптары болады. Өлкенің ландшафтына қарай туризм туралы білім беріледі. Туризм тақырыптары мынадай:

1. Жорық саяхатқа дайындық. Жорықтағы құжаттарды толтырып үйрету. Қауіпсіздік ережесімен таныстыру.

Топ мүшелерінің және топ жетекшісінің міндеттері, атқаратын қызметі.

Топ мүшелерін қауіпсіздік ережесімен таныстыру, дәрігерлік тексеруден өткізу. Жорықтардың қорытындысын шығару. Баспасөз, теледидар арқылы топ серуден қорытындысы туралы мәлімдеп отыру.

Қауіп-қатер себептері шартты түрде төрт топқа бөлінеді:

1 топ: табиғи қауіп-қатерлер;

2. топ: материалдық-техникалық қамтамасызданудың қателіктері мен жетіспеулігі;

3. топ: саяхатты дұрыс ұйымдастырмау;

4. топ: медициналық сауатсыздық, тәжірибе мен тактикалық-техникалық дайындықтың жетіспеуі, тәртіпсіздік. Табиғи қауіп-қатерлері: жер сілкінісі, қар мен тас көшкіні, мұз бен қар кертпештердің құлауы, мұздағы жарықтар, сел, тау өзендері; ауа райының қолайсыздығы – жел, найзағай, ауа температурасы мен ылғалдылығының шұғыл өзгерісі, жауын, қар, күн сәулелері, қараңғылық.

2. *Қысқы жорық-саяхат. Туристік топтағы міндеттерді тағайындау*

Көп ұлтты отанымызды мақтаныш сезімімен тәрбиелейтін қызғылықты жорық. Туристік жорықтар, саяхаттар, экскурсияларда мектеп оқушылары өздерінің географиялық, экологиялық, өлкенің өткендегі және қазіргі өмірімен, оның адамдарымен танысады. Жас туристер шыңдалып, жыл бойына туристік-өлкетанулық білімдер жинайды және бойларына туристік дағдыларды, біліктіліктерді меңгереді. Туристік саяхаттар оқушыларды сауықтырудың ең негізгі үлгісі болып табылады, туризммен айналушылардың жан-жақты дене бітімінің денгейін көтеруге, спорттық шеберлігін арттыруға ықпал жасайды.

3. *Тау туризм техникасы. Тау туризм техникасы жарысының қауіпсіздік техникасы.*

Жұмар, дюльфердің қолданылуы мен қасиеттері жұмар, дюльфер т.б сақтандыру құралдарын қолдану тәсілдерімен танысу. Аталған құралдарды алмастыруға болатын түйін түрлерімен жұмыс жасау. Қауіпсіздік ережесін сақтау – туристік саяхатқа немесе жорыққа қатысушылардың басты міндеті. Апаттық жағдай мен жарақаттың алдын – алу мақсатында топ мүшелері келесі міндеттерді орындау керек.

4. *Жіп байлау түрлері. Алаудың түрлері. Туристік құралдар жеке топтық және арнайы құралдар.*

Топтық және жеке жарақтар. Саяхат ауданына, жыл мезгіліне және ауа-райына жылыну тәсіліне, саяхаттың ұзақтығына байланысты керекті топтық және жеке жарақтардың жол дорбалары мен шатырлардың түрлері. Жорық төсектері, шатырды құруға арналған жарақтар, ошақ, жөндеу құрал жиынтықтары. Алау түрлерімен (шалаш, құдық, пераида, таежный, траншея, «заборчик», «решетка», «аңшының ошағы» т.б.) таныстыру, қолдалынуы, тәртібі (Алауды қатты желден сақтау; оған ауа келіп тұруды қамтамасыз ету; жылынуға - кең жағылған, тағам дайындау үшін - конус тәрізді алауларды пайдалану т.с.с.) туралы ұғындыру.

5. *Шаңғы туризм техникасы*

Далалалық жорық шығып, шаңғы туризм техникасы бойынша жарыстың кезеңдерімен танысу, оның ішінде тропление лыжни, дюльфермен түсу, жұмармен көтерілу, слалом арқылы түсу, тежеп түсу және тағы басқа кезеңдері. Балалар көрсетіп үйрету. Көмекке нұсқаушылармен жұмыс істеу

6. *Үсікке алғашқы медициналық көмек көрсету. Турист гигиенасы.*

Жорықтағы туристке алғашқы медициналық шұғыл көмек көрсету.

Қансорғыш және улы жәндіктерден (маса, сона, кене, ара, жылан т.б.) сақтану шаралары. Денеден күн өткенде, суға батқанда, түрлі жарақат алғанда, суық тигенде, үсігенде, ас қорту жолдары ауырғанда, күйгенде медициналық көмек көрсету. Жүру кезіндегі денені қажаудан сақтау шаралары, өзін-өзі бақылау әдістері. Жуыну, шомылу, шынығу, дене, аяқ, тіс тазалығын күтіп ұстау. Тіс пастасын, сабын жеке бас керектілерін үнемі алып жүру.

7. *Топографиялық әзірлік.Компостың құрлысы.*

Туристтік жорықтарда көп қолданылатын компостың түрі Андрианов компосы. Айналаны бағдарлауға арналған құралдың түрлері: туристік компос, спорттық және тау компасы және оқулық компосы.

Қазір көп қолданылатын компостың түрі спорт – 4 суықтық компос *Компоспен жұмыс істеу әдісі.*

1. Ең қарапайым көкжиек тұстарын табу.
2. Картаны компос арқылы бағдарлау.
3. Дәл тіркеу (Прямая засечка)
4. Кайтара тіркеу (Обратная засечка)
5. Компосты қолдана білу ережесін жұмыс істегенде есте сақтау.
8. *Компос арқылы картамен жұмыс жасау, картадан тұрған жеріңді табу. Масштаб арқылы ара қашықтықты анықтау.*

Жорықтар кезінде бағдар жасау қозғалыс бағытын дұрыс таңдап алу және маршрутқа байланысты дұрыс сақтау үшін қажет.

Топ серуен мезгілінде көкжиек жақтарын компос, күн, ай жұлдыздармен жергілікті тарихи табиғи кешендерге қарсы анықтауға болады.

Жергілікті заттардың көптеген ерекшелігі, олардың күнге байланысты орналасуына қарай. Мысалы: Ағаштардың қарағай қабығы солтүстік жағында кедір бұдырлы келеді мүктер қыналар өседі. т.б.

Жас бағдарлаушылар үшін көкжиек тұстарын бағдарлай білу, туристер үшін жорықтарды жарыстарда маңызы зор.

9. *Азимутты анықтау. Тұратын жерін бағдарлау.*

Туристтік жорықтарда қашықтықты кадаммен, көзбен, уақытпен, дыбыс арқылы өлшеуге болады.

Туристтік жорықта қашықтықты кадаммен өлшеген қолайлы бірақ турист өз қадамының орташа ұзындығын білу қажет.

Мысалы: 2 орташа қадам 1 метр шамасындай, 15 минутта 1 км, 1 сағат 4 км жол жүреді. т.б.

Қашықтықты жоғарыда айтылған әдістермен анықтай, отырып жүрген бағытқа бағдарды ұстауға болады.

10. *Жорық кезіндегі бағдарлау және туристік карталар.*

Қауіпсіздік ережелермен танысу. Жорық уақытында жергілікті жерді бағдарлап алу өте қажет. Географиялық және топографиялық картаның шартты белгілері. Масштаб, карта, компос және жергілікті кешендердің түрлі ерекшеліктері арқылы бағыт табу. Картадан өзін тұрған нүктені табу, картаның көшірмесін жасау және үлкейту. Жол бағытының сызбасын сызу. Жарыста, жорықта картаны пайдалана білу. Жол бағыты учаскесін, көз мөлшерімен

түсіру. Картамен сызба нұсқаны жарық кезінде пайдалана білу.

11. Туристік кедергілерден өтіп үйрену. Батпақтан тастар, альпенисток арқылы өту. Жіп арқылы өткелдерден өту. Шатыр құру және жинау. Рюкзак оның түрлері. Зембіл байлап үйрену.

Жеке және топтық жабдықтарды дайындау, бағыттың сызбасын сызу және оқи білу. Туристік сақтандыратын құралдармен жұмыс жасау. Бағдарды анықтау құралымен юмыс жасау. Шатырды құру әдіс- тәсілдерін білу және туристік түйінді байлауды білу.

12. Жорық ұйымдастыру.

Оқушыларды топтық жорықтың түрлерімен (экскурсия, демалыстық жорық, таным жорығы, бір күндік және екі күндік топ серуен, экспедиция, көп күндік жорық) таныстырып, жорыққа шыққанда сақталатын қауіпсіздік ережелерін айту. Топ серуен алдында оқушыларды міндетті түрде дәрігерлік тексеруден өткізіп, денсаулық жағдайларын біліп алу. Серуен уақытында топ мүшелерінің атқаратын міндеттерін белгілеу. Топ серуен аяталғаннан кейін күнделікті толтыру жолдарын айтып түсіндіру және т.б [5].

Жорық кезінде ықтималдылығы жоғары қауіп-қатерлерге от пен су, тау – тастар жатады.

Өрт – тілсіз жау. Абай болыңыз. Алау жаққан кезде балаларға ескертіп, оларды көзден таса қылуға болмайды. Жорыққа шығар алдында балаларға алауға байланысты рұқсат етілетін және рұқсат етілмейтін жағдайларды түсіндіру керек. Жанып жатқан ағаштармен ойнауға болмайды. Жанған алаудың қалдығы мен сол сияқты көп ұшқын беретін заттарды лақтыруға болмайды. Өйткені ұшқан ұшқын құрғақ орман-тоғайды айналадағы адамдардың бетіне ұшып немесе киімін өртеуі қауіпті. Күйіктен аулақ болу үшін кішкентай балаларға өздігінен алауда жанып жатқан нәрсені алуға, денесіне ыстық шай, тамақ төгуге жол бермеу кекрек. Ал, ересек балаларға үлкен адамның бақылауымен өрт қолғабын қолдану арқылы алау жағуға көмектесуге рұқсат беріледі. Балаларды үстел басына тамақ суыған кезде шақыру керек. Егер бала ыстық тамақты ішуге әдеттенген болса, оның тізесінің астына томарша қойып, оқыс қимыл кезінде бала ыстық тамақты үстіне құйып алмас үшін жағдай жасау керек. Ал, ыдыстың сапалылығын айтар болсақ, темір ыдыс қауырсын ыдысқа қарағанда біршіден тамақты тез суытады, екіншіден ыдыстағы тамақтың қалыпты температурасын сақтайды.

Тас үгінділер және құздар. Тас үгінділерінің болмауы тұраққа орын тандағанда жеткіліксіз жағдайлардың бірі екенін ескертеміз. Ал, үгінділер сіздерді көлікпен қозғалғанда немесе басқа да оқыс жағдайларда сақтайтыны мәлім. Ол үшін балаларға тізбектеліп қалай жүру, бірін-бірі тасқа сырғытып жібермеу үшін айтып отырудан жалықпаңыз. Құздармен жүрген кезде (соның ішінде төмен тусу кезінде) белгілі бір практикалық дағдының, теориялық экскурсияның аздығы қынжылтады. Балалар оған толық үйреніп, дағдылану үшін уақыт керек. Сондықтан оған әзір болыңыз. Жоғары көтерілу немесе төмен түсер алдында әрбір баланы альпенист таяғымен жарақтандыру керек. Ал, құзды меңгертуге көберек уақыт бөліңіз. Жоғарға көтерілетін немесе төмен

түсетін тікшіл жерлерге траверс тәсілін қолдануын есте ұстаңыз. Тікшіл құздарға бетімен, ал орташа тікшіл болса жанымен жүру керектігін еске салыңыз.

Өзен (су қоймасы) жағалауындағы тұрақ

Су – барлық баланы өзіне тартады. Олардың суға үздіксіз тас, таяқ лақтыруының өзі неге тұрады. Ал онымен күресудің пайдасы шамалы. Суға шомылу кезінде барлық балаларды, тіпті, үлкендерді де үздіксіз көзге көрінетін алаңда ұстау керек. Жорық кезінде балалардың суға тас плиталарынан сырғанайтыны (балық аулау, өзенге қарау ыңғайлы дейтіндерге) да белгілі жағдай. Су астында орналасқан ірі тастар мен құз сынықшаларын басқан (мысалы суға тас лақтырам деп) баланың суға құлауы қауіпті. Суға лақтыруға оқталған тастың қауіптілігі, тас су емес қасындағы досына, сол сәтте тұрып немесе қатарласа тиіп кетуі мүмкін[5].

Оқушыларды отансүйгіштікке өлкетану арқылы тәрбиелеудің тағы бір қыры – жергілікті өңірдің археологиялық қазба байлықтарымен танысу. Еліміздің әр өңірлерінде табылған көлемді, үлкен жәдігерлер бар екені белгілі. Соларды көрсету, сондай ескерткіштер орналасқан өңірлерге экскурсиялар ұйымдастыру да өте пайдалы. Әрбір жас өз ауылында және ұлан-ғайыр қазақ елінің өзге де аймақтарында орналасқан мұндай асыл мұралардың мән-мағынасын, құндылығын біліп, көкейге түйіп өскені абзал. Өңірдегі ерекше нысандарды зерттеп, ол нысандардың қандай топқа жататынын анықтай білу керек. Нысандар мынадай топтарға бөлінеді:

1. Ерекше қорғалатын табиғи мұра ескерткіштері; ормандар, саябақтар, өзендер, көлдер, қорықтар мен қорықшалар.

2. Археологиялық және сәулет ескерткіштері; археологиялық кешендер, ежелгі қорғандар мен қалашықтар, ғұрыптық, мемориалдық ғимараттар мен құрылыстар.

3. Діни және ғибадат орындары; ежелгі тұрақтар, қоныстар, қорғандар, киелі орындар.

4. Тарихи тұлғаларға қатысты киелі орындар; белгілі адамдардың өмірі мен қызметіне байланысты орындар, мемориалды ескерткіштер, кесенелер мен кешендер.

5. Тарихи-саяси оқиғаларға қатысты киелі орындар; өлке өмірінде болған тарихи оқиғалармен, қоғаммен, мемлекеттің дамуымен байланысты орындар.

Осы нысандарды, табиғатты зерттеу үшін өлкетанушылық мақсаттағы саяхатшылар топтары сыныптық немесе үйірмелік түрде құрылады. Ең басты ескеретін жайт топ мүшелерінің еріктілігінде болуы керек. Оларды ортақ құндылықтарға деген қызығушылықтар біріктіруі тиіс.

Жер-су атауларын жинау, олардың шығу, пайда болу себебін анықтау, әрбір атаудың мән-мағынасын ашу, әсіресе, жастардың туған өлкеге деген ыстық ынта, патриоттық сезімін күшейтпек. Өлкетану жұмыстарын оқу

барысында пәнаралық байланыс жүзеге асырылады. Оған бірнеше қызықты деректер айтуға болады.

Қазақстандағы жер-су аттарының құпиясы

Жер-су атауларын жинау, олардың шығу, пайда болу себебін анықтау, әрбір атаудың мән-мағынасын ашу, әсіресе, жастардың туған өлкеге деген ыстық ынта, патриоттық сезімін күшейтпек. Қазақстан аумағындағы кейбір жер-су аттарының шығу тарихына тоқталар болсақ:

Ботақара – елді мекені/көл/тау/. Орталық Қазақстандағы ұсақ төбелі тау. «Қара» сөзі көлемді көрсететін анықтауыш. Ал «бота» сөзі халықта XVIII ғасырда өмір сүрген Нарбота батырдың есімімен байланысты. Ел ауызындағы аңыз бойынша осы таутөбешіктердің арасында қазақ пен қалмақтың ортасында шайқас болған. Қазақтың жауынгерлерінің басшысы Нарбота батыр, ал қалмақтар әскерінің басында – Шешен есімді қыз тұрды. Сондықтан, қазақтар бекінісі Ботақара, ал қалмақтар жағы Шешенқара деп аталады.

Осынау сан ғасыр баба тарихының куәсіндей аңыз-ақиқатқа ие Ботақара атауы бірнеше рет өзгертілді. Кейін осынау киелі жерге Санникова, Колхозная, Ворошилов, Ульянов деген атаулар берілген. 2001 жылы елді мекеннің 100 жылдық мерейтойына қарсы қайтадан ежелгі аты берілді.

Қарқаралы ауданындағы Пашенное көлі. Бұл көлдің ертедегі қазақша аты – Кішкене көл болыпты. Бірақ, ол ұмытылған. Көл сонау бір кезде Крешке көлі деп те аталыпты. Өйткені көлдің жағасында православье дініндегі адамдар ағаштан крест белгісін қойған екен. Ал онда кімнің жерленгенін ешкім де білмейді. Көлдің Гришке көл деген де аты болған. Осында көшіп келіп, қоныс тепкеннен кейін, Қарқаралының казак-орыстары бұл жерді егістік алқап ретінде таңдап алған екен. Бірақ, егін шықпай қойған соң олардың көпшілігі жайына кетіпті. Тек Григорий есімді біреу ғана мол қайсарлықпен біраз жыл әуре болып, ақырында бұл маңайға егін шықпайтынына оның да көзі жетіпті. Ал соқа тістерінің ізі ұзақ сақталып, жергілікті тұрғындарға айқын белгі болып қалған. Сөйтіп, иесіз алған егістік жер бірте-бірте «Пашенное» деген көлдің атына айналса керек.

Шайтанкөл – бұл көл алғашқы кезде «Әулие көл» атанған. Жағасына тастан қашалған крест қойылған. Бір кезде әлгі крест суға құлап кеткен. Содан кейін «Шайтанкөл» аталыпты.

Баяғыда бұл көлді әулие мекендеген, суына беті-қолын жуған деп жұрт киелі су санапты. Жұма сайын қожа-молдалар бастаған байлар келген екен. Жағасында құдайға арнап мал сойып, құран оқиды. Шаншар ішінде Торсықбай дейтін қу болған. Бірде сол әлгіндей топтың үстінен шығады, құрбанға шалынған малдың мол етінен қарбыта асап, сары қымыздан сылқыта жұтармын деп ойлайды. Бірақ жуандар жыртық шапанды кедейді табаққа жолатпайды. Бұған қорланған қу ішінен «тұра тұрындар, бәлем!» деп кете барады.

Бір күні әлгілер көлдің басына тағы жиналады. Шартық қарын, шүй желкелер мол табақты алдарына енді ала бергенде жақын жерден үрейлі үн

шығады. Артынша тастардың бірінен сақалы сала құлаш, шашы жалбыраған бір мақұлық селтиіп шыға келеді. Үрейі ұшқан қожа-молдалар күбірлеп дұға оқиды, бірақ әлгі пәле тайсалмайды, дауысын құбылтып, құтырынып жақындай береді. Сол кезде қатты үрейі ұшқан бір бай орнынан ұшып тұрып, көзі алақтап:

- Ойбай, шайтан!- деп төмен қарай зыта жөнеледі. Қорқып отырған жұрт орындарынан қопарыла тұрып, тым-тырақай қашады. Оларды шайтан боп үркітіп жүрген Торсықбай ешкі терісінен жасаған кепті шешіп тастап, «бісмілла» деп, жайрап қалған асты қолға алады. Содан бері Әуликөл осылай Шайтанкөл болып аталып кетіпті.

Ал бұл туралы орыстар басқаша айтады. Бірде аңшылар атып алған бұғыны кейін бір айналып кеп алмақ боп осы Шайтанкөл жағасында қалдырады. Қайта келгенде көлді таба алмай: «Шайтан алғыр-ай, қайда кетті?»-деп іздесе керек. Бертінде шіркеудегі поп көлді бұрынғысынша атайық деп тақтайға жаздырып қойса жұрт оны аулаққа лақтырып тастап, «*Шайтанкөл*» деп атапты .

Сонымен тарихи-мекендік эпсананың қызметі жер-суға байланысты туындаған халық прозасының түрін көркемдеп айту, оған ғибраттық сипат беру болып табылады. Мысалы, эпсана-хикаяттық сарында баяндалатын «Кәлкен» деген жер атын алып қарайық. Кезінде «Тұздықөл» деп аталатын көлдің жағасын жайлаған бір байдың Кәлкен атты жалғыз қызы болады. Қыз бой жетіп, көрші рудың бір жігітіне ғашық болады. Екі жас көңіл қосып, үйленбекші болған кезінде қыздың әкесі қарсы болып, қызын үйінде қамап ұстап шығармаған екен. Сондағы себеп - жігіт бір байдың жылқышысы екен. Сүйгеніне қосыла алмаған Кәлкен сұлу көп қайғырып, құсадан қайтыс болады. Ал үш күн өткеннен соң, бай судың жиегіне барса, мөлдіреп жатқан көл қара суға айналыпты. Еш нәрсенің мәнісін түсіне алмаған бай бәйбішесіне айтып, жалшыларына суды батпақтан тазартуды бұйырады. Онысынан түк шықпай байдың өзі де, адамдары да батпақтың арасынан шыға алмай, өледі. Жалғыз қызының көз жасынан қорықпаған бай азаппен жаһаннамға аттанған жерді халық «*Кәлкен*» деп атап кеткен екен.

«Әулие» атаулар – спелеонимдердегі (үңгір атаулары) қорғау жөніндегі ақпарат «әулие», «ата», «қожа», «жеті» сөздерінің қатысуымен беріледі. Мысалы, Оңтүстік Қазақстан облысында орналасқан Ақмешіт Әулие үңгірі Қаратау жотасының оңтүстік-шығыс беткейлеріндегі ізбетастарда пайда болған. Ұзындығы 150, ені 65 метрге жететін бұл табиғат ескерткіштерінің қазіргі кезде туристік-экскурсиялық маңызы зор.

Оңтүстік Қазақстандағы қарлығаш ата, Дуана қожа, Тамшы әулие, Жеті үңгір спелеонимдері де осы тектес атаулар қатарына жатады.

Шығыс Қазақстан облысындағы Баршатас ауылының маңында орналасқан темірлі, сульфатты, магнийлі минералды сулардың көзі әулиеқыз деп аталады. Судың емдік қасиеттерін бағалау тұрғысынан «әулиелік» ат берген қазақ халқы шипалы су көзін ластанудан сақтап, қорғау мақсатын да көздеген.

Аягөз ауданының (Шұбартау бөлігінде) «Үш қызыл», «Қызыл тас», «Еміл тау» деген жерлерінде тастардың ішіндегі ең бағалысы, ең әдемісі, ең берігі –

габбро (қара гранит) көп кездеседі. «Үш қызылдағы» габбро кеніне «Әйгерім» деп ат қойған. Себебі өңделіп жалтыраған кезінде, габброға сәйкес келетіндей сұлу тас кемде-кем.

Елордамыздан 123 шақырым жерден осындай ортағасырлық «Бытығай» кесенесін айтуға болады. Бұл кесене 11-12 ғасырға тиесілі кесене. Еліміздің ерте заманнан келе жатқан бай мұрасы. Сондай-ақ, бұл кесене елімізде орта ғасырдан қалған жалғыз кесене. Көптеген ғалымдардың айтуынша кесене сәулет-құрылыс өнерінің ерекше үлгісі болған. 19 ғасырға дейін жақсы сақталып, кейіннен көнере бастаған. Бұл ескерткіш жайында деректер көптеген ғалымдардың еңбектерінде кездеседі, сол ғалымдардың бірі – Шоқан Уалиқанов.

Астананың іргесінде, Ильинка ауылы маңында «Бозоқ» қалашығының орны бар. бұл қалашық 8 ғасырдан бастау алып, 16-17 ғасырларға дейін қалашық болған. Ғалымдардың пайымдауынша, 8-15 ғасырларда Қазақстанның орталық аймақтары қалалардың пайда болуына, бекініс баспаналардың тұрғызылуына жақсы орын болған. Сондай-ақ, бұл қалашықтарда әскери бөлімшелер, жергілікті билеушілер отыратын орындар болған. Отырықшы тұрмыстың дамуына ыңғайлы орда болған[7].

Бұл аталып өткен қалашық-кесенелер тек бастамасы ғана. Бай мұрамызды зерттеу, тарихымызды білу, саналы ұрпақ тәрбиелеу ортақ мақсат. Сол мақсатқа жету жолында әрбір азамат өз үлесін қосуы да заңды.

Міне, келтірілген қызықты ақпараттардан тек география, биология, тарих, әдебиет, тілдер, музыка пәндері ғана емес, сонымен қатар химия, бейнелеу өнері, технология, дене шынықтыру пәндерімен де байланыс бар екенін білдік. Оқушылар табиғатқа саяхат кезінде жинақтаған материалдарын альбомда безендірген кезде, жүрген жолдың планын сызған кезде бейнелеу өнері мұғалімінің көмегі қажет. Ол альбомды әдемі безендіруге қажетті пайдалы кеңестер бере алады. Ал дене шынықтыру мұғалімі жүру ережелерімен таныстырады. Жетекші мұғалім осыларды ескере отырып пәндер бойынша тапсырмалар, сұрақтар беріп оқушының танымын дамытуы керек. Мәселен;

Тарих пәні бойынша: «Осы ауыл қашан пайда болды?», «Ауылдың негізін кімдер, қандай жағдайда қалады?», «Ауыл өз дәуірінде қандай оқиғаларды басынан кешірді?», «Ауылда қандай мықты әулеттер бар? Олардың даму тарихы қандай болды?» деген сұрақтарға бірге жауап іздеулері керек.

География пәні бойынша: «Ауылда қандай таулар, өзен-көлдер бар?», «Олар қалай пайда болған?», «Олар қанша жаста?», «Ауыл көшелері қалай пайда болған?», «Ауылдағы өзен сулар бастауын қайдан алып, қайда құяды?» деген сұрақтарға жауап іздейді.

Әдебиет пәні бойынша; «Ауылдың атауы неге осылай аталған?», «Көше атаулары кімнің құрметіне қойылған?» деген сияқты сауалдарға бірге жауап іздейді.

Биология пәні бойынша; «Ауылда қандай өсімдіктер өседі?», «Тек осы ауылда ғана өсетін өсімдіктер бар ма?», «Дәрілік шөптер кездеседі ме?», «ауылда жалпы саны қанша түрлі өсімдік бар?» деген сұрақтарға оқушылармен

бірге жауап іздейді.

Химия пәні бойынша; «Жезді», «Теміртау», «Хромтау», «Сары өзен» атаулары нені білдіреді? деген сұрақтарға оқушылармен бірге жауап іздейді.

Осындай тәсілмен оқытылған сабақтар, жоғарыда айтылып өткендей оқушылар жадында жақсы қалады және балалардың оқуға да, туған өлкені зерттеуге де құлшынысын арттырады.

Бір күндік саяхаттар негізінен жексенбі күндері, нақты бір тақырыпта өткізіледі. Таңдап алынған тақырыпқа байланысты бұл саяхаттар оқушылардың географиялық немесе тарихи, әдеби білімдерін тереңдетуге көмектеседі. Бірнеше күндік саяхаттар негізінен каникул уақытында ұйымдастырылады. Оған өте жақсы дайындалу қажет. Бұндай саяхаттың танымдық, қоғамдық пайдалы, денсаулықты жақсарту сияқты мақсаттары болуы мүмкін. Танымдық мақсаты маршруттың жолындағы нысандармен танысуды және кешенді археологиялық зерттеу жүргізуді көздейді. Қоғамға пайдалы өлкетану материалдарын жинау немесе басқа ұйымдардың тапсырмаларын орындау. Денсаулықты жақсартудың мақсаты каникул кезінде оқушылар демалып, жаңа күшпен оқуға кірісуді көздейді.

3.2 Өлкетану жұмыстарды оқушылар ұйымы арқылы атқару

Тұңғыш Президентіміздің бастамасымен құрылған еліміздің оқушыларын біріктіретін «Жас Ұлан» балалар мен жасөспірімдер ұйымы да ел болашағына бүгіннен өз үлесін қосуға дайын.

Мектептегі «Жас ұлан» оқушылар ұйымы арқылы өлкетану жұмыстарын кең мақашта жүргізуге болады. Құрамы ұйым жетекшісі, мектеп ұланбасы, топ ұланбасы, сынып ұланбасы деген мектеп белсенділерінен жасақталған. Ұйымның еңбек, білім, тәрбие, денсаулық, ақпарат министрі деп аталатын белсенділері әрбір сыныптан еріктілер жинайды. Осылайша оқушылар ұйымы мектептегі барлық оқушыларды қамтиды. Ұйымның, бекітілген өзіндік міндеттеріне, жарғысына өлкетанулық жұмыстар қайшылық тудырмайды. Керісінше өлкетанулық жұмыстар оқушылар ұйымының «Экоәлем», «Руханият», «Отан», «Еңбек», «Салауат» бағыттарымен үндеседі (3-кестені қараңыз). Бұдан ары өлкетану жұмыстарын жоспарлау міндеті шығады.

Жоспарлау механизмдері дегеніміз – бұл жоспарлы шешімдер қабылданатын және олардың жүзеге асырылуы қамтамасыз етілетін құралдардың, әдістердің, амалдардың жиынтығы.

3-кесте. Бағыттар бойынша тапсырмалары

<i>сынып</i>	<i>бағыты</i>	<i>критерийі</i>
5	«Отан»	Туған өлкедегі жер -су атауларының тарихын және оларға қатысты аңыз-ертегілерді біледі. Табиғи байлықтары, өсімдік жануарлары туралы бүктеме, суретті альбом шығарады.
6	«Руханият»	Өңірлік халық ауыз әдебиетінің мұраларын жинақтайды. Туған өлкенің тарихына кірген билер, ақындар, батырлар мен палуандарды біледі. Белсенді іздестіру және оқу-зерттеу жұмысын жүргізеді.
7	«Экоәлем»	Оқушылар өздерінің туған өлкесінің табиғат кешенін, табиғат нысандары мен құбылыстарын, ресурстарын, олардың қазіргі жағдайын және оларды тиімді пайдалану жолдарын зерттеу жобасын қорғайды. Өлкеге саяхаттайды.Туризм негіздерін меңгереді.
8	«Салауат»	Өлкенің белгілі адамдармен кездесулер өткізеді. Олардың өмірлік тәжірибелерінен үлгі алып, өздерінің ересек шақтағы өмірлеріне психологиялық дайындықтан өтеді.Өлкедегі соғыс ардагерлерін қамқорлыққа алады, Жерлестерінің ерлік істері туралы альбомдар жасайды.
9 -10	«Еңбек»	Өлкетану тарихын, тарихи тұлғаларды, рухани құндылықтарды және қазақ халқының дәстүрлерін білу арқылы белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыру Өлкедегі мәдени, тарихи, табиғи ескерткіштерді экскурсия жасайды. Әр түрлі ұлттардың қолөнер туындыларының үлгілерін жинақтайды. Мектепте өлкетану мұражайын немесе бұрышын құрады. Деректер мен құжаттардан жинақ шығарады.

Бұл бағыттар бойынша әрбір сынып командалық бірлікте жұмыс жасайды. Кестеде сынып бойынша өлкетану жұмыстарының мақсаттары берілген. Жас ерекшеліктеріне сай тапсырмаларды орындау барысында түрлі іс шаралар өткізеді. Оқушылардың білімдерін дамытып, пікір қорғауға үйрету үшін кездесу, семинар, диспут, концерт, пресс-конференция сияқты сабақтардың берері мол. Шараны өткізу түрін ұйымның жауапты министрлері тобындағы еріктілермен бірлесе отырып бекітеді. Табиғат пен тарихқа, мәдениет пен музыкаға байланысты танымдық шараларын сынып немесе мектепаралық желілік жарыс түрінде өткізу білімдегі бәсекелестікті тудырады. Жоғары сынып оқушылары тарихи немесе киелі орындарға, ежелгі елді

мекендерге экскурсияға шығып құнды жәдігерлерге зерттеу жүргізеді. Сипаттама беріп, білім сайыстарында жобаларын қорғайды. Мектеп мұражайына жәдігер жинайды. Мақсаттарға жету барысында оқушылар әртүрлі қиындықтарға кездеседі. Сол қиындықтармен біріге күреседі. Нәтижесінде қиындықты бірге жеңіп, достық, адамгершілік сияқты асыл қасиеттері дами түседі. Қоғамдық санасы айқындалып, мәдени деңгейін көтереді, еңбекке машықтанады, ілгерішіл тұлға ретінде қалыптасады.

Әрбір сыныпта экспедициялық отряд құрылып, демалыс күндері өлкетанулық саяхатқа шығады. Жинаған материалдарымен мектептегі өлкетану мұражайын қалыптастырады. Өңірлік меценаттардың «кіші Отанын» көркейту жұмыстарына сынып болып атсалысады. Дәстүрді, парызды, достықты түсінеді.

Оқушылар ұйымы атқарған жұмыстарын мектеп сайтына, журналдарына жариялап отырады. Мектеп әкімшілігі тоқсан аяғында көңілді кеш өткізіп үздік шыққан сыныптарды марапаттайды.

Қорытынды

Қазақ баласын ұлтжандылық, отаншылдық сезімде тәрбиелеу, білім берудің мектепке дейінгі жүйесінен, жоғары оқу орнына дейінгі барлық ұйымдардың міндеті. ХХІ ғасырда өз ұлтын сүйген, бірлікте болған халық қана тұтастығын сақтап қалады[1].

Әдістеме өскелең ұрпаққа қоғамдық сана қалыптастыруда өлкетанулық жұмыстардың атқаратын ролін, маңызын, әдістемелік негіздерін, жергілікті мәдени нысандарды оқытудағы әдістемелік ұсынымдамаларын анықтайды. Гуманитарлық пәндерге кіріктірілген тақырыптармен мазмұны ортақ өлкетанулық жұмыстарды өлкетанулық үйірмелер мен оқушылар ұйымдарында ұйымдастырудың жобалық жоспары ұсынылады, өткізудің әдіс – тәсілдеріне тоқталады.

Өлкетану жұмыстары арқылы жалпы білім беретін мектептерде рухани жаңғырған, қоғамдық санасы қалыптасқан, ұлттық құндылықтарды көздің қарашығындай сақтай алатын, өлкенің көпұлттылық және көпмәдениеттілік жағдайына төзімді толерантты тұлға тәрбиелеу мақсатына жетеміз. Қазақстанда көпұлттылықтың кемшілік емес, керісінше жетістік екенін сезіндіреміз. Осындай жетістіктің кепілі ұлттардың татулық, ынтымақ, достық пейілдерімен келгенін ұқтырамыз.

«Туған жер» бағдарламасы мен «Қазақстанның 100 киелі орындары» жобаларына негізделген мектептегі өлкетану жұмыстары оқушыларға туған жерге деген перзенттік парызды қасиетін түсіндіреді деп сенеміз. «кіші Отанын» сүю арқылы біртұтас Қазақстанды сүю сезімін қалыптастырамыз. Жаһандану заманындағы ұлы мақсатымыз - бірегей ұлт болу жолында жансебіл еңбек етуге әрдайым дайынбыз.

Өскелең ұрпақ - болашақ Қазақстан азаматы. Олар өзімізді қоршаған ірі өркениет орталықтарын, түрлі мәдениетті меңгеріп, өзін сыйлата алатын, рухани дүниесі бай, интеллект деңгейі жоғары, білімді де білікті болуы тиіс.

Бұл әдістемелік құрал білім беру ұйымдарында заманға сай, ілгерішіл ұрпақ тәрбиелеуге мүмкіндік беретін көмекші құрал болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер

1. Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы. 2017 ж.
2. «Бірегейлік пен бірлік: Қазақстан жолы және Н.Назарбаев моделі» // халықаралық ғылыми практикалық-конференциясының тезистер жинағы. Астана, 2017 ж
- 3.Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің тәрбие жұмысының тұжырымдамалық негіздері. Астана, 2014 ж.
4. М. Әлімбаев «Халық – ғажап тәлімгер». Алматы, «Рауан» баспасы 1994 ж. 62-бет.
5. Т.К. Жездібаев. «Жас туристерге кеңес» Алматы, 2001 ж.
6. Мазбаев О.Б. «Туризм және өлкетану негіздері» Алматы, Каз ҰПУ 2006 ж.
7. «Орта мектепте «Өлкетану» курсының оқытудың әдістемелік негіздері» // әдістемелік құрал. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Астана, 2013 ж. 39,40 - бет.

Мазмұны

Кіріспе	3
1 «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында білім беру ұйымдарында оқушыларға тәрбие беруде өлкетанулық жұмыстардың рөлі	5
2 Жалпы білім беретін ұйымдарда өлкетанулық жұмыстарды жоспарлаудың мазмұнын іріктеу және ұйымдастырудың әдістемелік негіздері	13
3 Туған өлкенің тарихын, оның ішінде мәдени – тарихи ескерткіштерді, жергілікті масштабтағы мәдени нысандарды оқытудағы әдістемелік ұсынымдамалар	18
3.1 Өлкетанулық жұмыстарды үйірмелер арқылы атқару	19
3.2 Өлкетанулық жұмыстарды оқушылар ұйымы арқылы атқару	32
4 Қорытынды	35
5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі	36

Введение

В Послании 2017 года Президент Н.А. Назарбаев объявил о начале Третьей модернизации в Казахстане, целью стала– войти в тридцатку развитых государств мира [1]. В условиях масштабной политической и экономической модернизации Глава государства поделился своим видением о том, что сердцевиной масштабных преобразований выступит опережающая модернизация общественного сознания.

Программной статьей «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» определены 6 направлений модернизации общественного сознания:

- 1) конкурентоспособность;
- 2) прагматизм;
- 3) сохранение национальной идентичности;
- 4) культ знания;
- 5) эволюционное, а не революционное развитие Казахстана;
- 6) открытость сознания [2].

В рамках Программы «Рухани жаңғыру» реализуется шесть спецпроектов:

- «Туған жер»;
- «Сакральная география Казахстана»;
- «Современная казахстанская культура в глобальном мире»;
- «100 новых учебников»;
- «100 новых лиц»;
- «Перевод казахского языка на латинскую графику».

Өлкетану - Краеведение– это один из базовых проектов подпрограммы «Тәрбие және білім» спецпроекта «ТУҒАН ЖЕР».

Краеведение является основой духовного и нравственного возрождения общества.

Краеведение- составная часть патриотического воспитания. Воспитание сегодня рассматривается как одно из самых важных приоритетов государственной политики в сфере образования. Воспитывают государственный патриотизм, формируют гражданскую позицию, мобилизуют индивидуальную память учащихся, осуществляют связь поколений с опорой на природу, быт, культурные и духовные ценности, традиции Казахстана.

Совершенствование образовательного процесса по краеведению актуализирует широкое вовлечение современных школьников в изучение природы нашей страны, ее использование в хозяйственной деятельности, связанной с преобразованием всех отраслей экономики; изучение прошлого и настоящего родного края, его богатого культурного наследия.

Краеведческий компонент образования хорошо конкретизирует и иллюстрирует географические знания, многообразные межпредметные связи.

Однако сопричастность к прошлому и настоящему невозможно воспитать только словами или передачей знаний: нужны реальные более тонкие и эффективные подходы и средства, способные возбуждать, волновать, вызывать

истинно высокие чувства и переживания, которые формируют эмоционально-ценностное отношение личности к действительности.

Предполагается наличие арсенала краеведческого воспитания и образования: механизмов, методов, способов, технологий, форм.

Успешность работы также во многом зависит от активного включения самого учителя и от того, как он сумеет заинтересовать краеведческой (поисковой) деятельностью своих учеников.

Учитель должен хорошо знать свой край (область, регион), систематически его изучать и владеть знаниями краеведческой работы со школьниками. Занимаясь краеведческой работой с детьми и подростками, учитель в первую очередь повышает свой интеллектуальный уровень и более глубоко овладевает профессиональной компетенцией.

Как организовать воспитательный процесс на основе краеведения в рамках реализации Программы «Рухани жаңғыру»? Каким содержанием его наполнить? На что обратить внимание при определении задач и видов деятельности, при планировании краеведческой работы со школьниками разных возрастов?

В решении этих вопросов заместителю директора по воспитательной работе, педагогу-организатору, старшему вожатому, классному руководителю, методисту, учителю-предметнику, специалисту системы дополнительного образования детей – всем, кто ведет воспитательную работу со школьниками призваны помочь «Методические рекомендации по совершенствованию краеведческой работы в общеобразовательных организациях в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру».

1. Роль краеведческой работы в воспитании обучающихся в организациях образования в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру»

Программа «Рухани жаңғыру» является мощным стимулом для подробного изучения краеведения и через него открытия новых фактов в истории и географии Казахстана.

Краеведение стало неотъемлемым элементом регионального компонента ГОСО РК, отражающим своеобразие края (географию, историю, биологию, экологию, русский и иностранные языки, художественную литературу и фольклор, искусство и другие), специфические потребности и интересы региона в области образования.

Краеведение как родиноведение - знание о своих родных местах зародилось в далеком прошлом. У всех народов во все времена были люди, хорошо знающие окружающую их местность, особенности ее природы, истории и т. д. Эти знания передавались последующим поколениям устно, в различных документах, произведениях народного творчества.

Под термином «краеведение» сегодня понимается всестороннее изучение природы, населения, хозяйства, истории и культуры какой-либо части страны, административного или природного района, населенных пунктов с их ближайшим окружением.

Д.С. Лихачев относит краеведение к типу комплексных наук. «Оно соединяет в себе сведения природоведческие (в свою очередь комплексные), исторические, искусствоведческие, по истории литературы, науки и т.д. Объединяющее начало состоит в том, что все эти сведения относятся к одной местности. Последних может быть огромное множество. Ближе всего по своему типу краеведение к географии. Сведения в обеих науках объединяются по территориальному признаку. Но география, в отличие от краеведения, не придает такого большого значения отдельным замечательным людям, истории науки, истории литературы, истории искусства (в частности архитектуры). Краеведение ближе к истории вообще и ближе к изучению отдельных людей, разумеется в местной обстановке, чем география. В этом замечательная особенность и сила краеведения. Краеведение может стать в той или иной местности самым массовым видом науки. Это основа для развития добровольных обществ друзей того или иного памятника, той или иной темы, для объединения молодежи вокруг определенных тем или занятий, возрождения кустарных производств, разведения местных редких растений, животных и пр., создания заповедников, вообще — «добрососедства» с историей, культурой или природой... [3].

Краеведение есть комплекс научных дисциплин различных по содержанию и частным методам исследования, но ведущих к своей совокупности к научному и всестороннему познанию края.

Таблица 1. Области знаний краеведческих дисциплин

Дисциплина	Область знаний
История	Научное и всестороннее познание истории края.
Экономика	Основы экономической жизни общества.
Этнография	Изучение народностей и наций, их культуры и образа жизни.
География	Основные объекты природы, населения, хозяйства, проблемы родного края.
Биология	О признаках живых организмов, системе, многообразии и эволюции живой природы; взаимосвязях организмов и окружающей среды; человеку и его здоровье.
Литература	Конкретные жизненные явления, социально-исторические условия, изображенные писателями, поэтами в литературных произведениях.
Искусствоведение	Природные условия, экономику и хозяйство края, приведшие к возникновению народных художественных промыслов; специфику промыслов: материалы, технику, технологию; связи народного искусства с бытом, обычаями, культурными традициями; утилитарные и эстетические качества изделий, особенности их создания и использования; особенности развития современного народного искусства, традиции.

По содержанию в структуру краеведения входят:

- историческое
- географическое
- биологическое
- экологическое
- литературное
- экономическое и т.д.

По организационным формам краеведение делится на:

- государственное

- общественное
- школьное.

К государственному краеведению относится работа по изучению края, выполняемая краеведческими музеями, библиотеками, отделами культуры.

В общественном краеведении принимают участие общественные организации: Республиканское Общественное Объединение «Казахское Географическое Общество», Казахское общество охраны памятников истории и культуры, Казахское общество охраны природы (КООП), а также граждане, самостоятельно изучающие свой край, не объединенные в какие-либо организации.

Школьное краеведение осуществляется учащимся под руководством учителя.

Т.В. Имангулова [4] структуру школьного краеведения представляет таким образом:

- Программное (учебное)- задачи определяются учебной программой.

Учебное и внеучебное предполагает обязательное участие всех учащихся класса.

- Непрограммное (внеучебное) – задачи и содержание определяются учебно-воспитательным планом школы.

В его рамках организуются туристские походы (поход выходного дня, категорийный спортивный поход), экспедиции (Атамекен, моя родина Казахстан). Эти формы предполагают добровольное участие учащихся класса.

Объекты краеведения:

- изучение природы и всех ее элементов;
- историческое прошлое и демография (этнография города и селения, топонимика);
- экономическая жизнь, связь между природной средой и хозяйством;
- культурная и духовная жизнь, и творческая деятельность населения (народное искусство, фольклор, архитектура, художественные промыслы).

Источники изучения краеведения:

- Краеведческая библиография;
- Статистические источники;
- Картографические источники;
- Архивные источники;
- Устные источники.

Какова роль краеведения в учебно – воспитательном процессе общеобразовательных школ как ведущего фактора патриотизма?

Историческое краеведение.

Роль исторического краеведения в школе заключается:

- в сохранении культурного и духовного наследия родного края, где главным является уважение к родной истории, культуре, к судьбам родителей и дедов, что обеспечивает прочную связь поколений;
- в формировании знаний, воспитании любви к своим родным местам;

- в развитии интереса к истории, искусству, литературе, культуре, повышении культурного уровня учащихся.

На основе названных критериев осуществляется процесс воспитания гражданственности учащихся. Консолидирующая роль отводится изучению малой родины, так как это то общее, что объединяет людей разных национальностей в единую территориальную общность, делает ее жителей представителями единого округа - горожанами, односельчанами. «Любовь к Родине, чувство ответственности за судьбу родного края, потребность в «нравственной осёдлости» не возникают сами по себе, а воспитываются. И здесь курс краеведения обладает уникальной возможностью объединить население края, и прежде всего молодых людей, на общечеловеческой и гуманистической основе с помощью собранных краеведческих ресурсов и средств» [5].

Историческое краеведение подразделяется на историко-культурное, археологическое, этнографическое, архитектурное, искусствоведческое. Археология-наука, изучающая историческое прошлое по вещественным памятникам.

Этнология- наука, изучающая народы, их быт и культуру.

Архитектура- это искусство, проектировать и строить здания, сооружения и комплексы.

Географическое краеведение.

Роль географического краеведения в школьной практике заключается:

- в организации общения детей с окружающей природой и культурно-исторической средой родного края,

- в комплексном решении задач не только патриотического, гражданского воспитания, но и эстетических, здоровьесберегающих, совершенствующих трудовые навыки обучающихся;

- в изучении природы, населения и хозяйства родного края, его прошлого и настоящего с целью улучшения жизни местного сообщества;

- в обеспечении максимально эффективного всестороннего развития ребенка в соответствии с его индивидуальными способностями, интересами и с учетом перспектив развития территории (рынка труда, его запросов).

В условиях современного мира роль школьной дисциплины «География» возрастает. Наряду с философией, историей, иностранными языками географию на международном уровне признают одним из основных общеобразовательных предметов. Уроки географии дают школьникам знания о пространственной разнообразии жизни и деятельности людей, роли человека и человечества в географической среде, вкладе людей в развитие мировой цивилизации, т. е. жизни во всем ее разнообразии. Также это предмет, который дает знания о всей системе «природа – человек – хозяйство».

География кроме собственно географических знаний интегрирует в свое содержание сведения из естественных и общественных наук. Она охватывает дисциплины: астрономию, геологию, почвоведение, этнографию, историю, экономику и др.

Географическое краеведение [6] позволяет освоить коллективом школы социальную и природную среду, что оказывает воспитательное воздействие на обучающихся. С этой целью используются эффективные формы комплексного характера: КТД, итоговые краеведческие праздники, акции, экологические операции, конкурсы, краеведческие экспедиции, походы, конференции, видеозалы и т. д.

Положительные эффекты краеведческой урочной и внеурочной работы:

- увеличивается диапазон совместной деятельности педагогов, родителей, учащихся;

- повышается уровень профориентационной работы (расширяется кругозор ребят, увеличивается объем знаний о профессиях и т. д.).

- создаются условия для самореализации, самоутверждения личности учащегося, что, несомненно, способствует творческому росту, проявлению неповторимой индивидуальности.

- возрастает интерес учащихся к предмету география: многие выпускники школы выбирают экзамен по географии, на котором показывают хорошие знания, в том числе и по географическому краеведению.

В условиях модернизации казахстанской экономики географическое краеведение получило новый импульс, связанный с усилением региональной политики, с социальным и экономическим развитием территорий. Региональные факторы приобретают приоритетное значение в экономике, в жизни каждого человека. В среднем образовании также усиливается региональный компонент, что предъявляет повышенные требования к изучению географии своего края.

Географическое краеведение выполняет функцию подготовки молодого поколения к продуктивной преобразовательной деятельности и жизнетворчеству в государстве и обществе.

Биологическое краеведение.

Биологическое краеведение - это дисциплина, изучающая живую природу родного края.

Роль биологического краеведения в школе заключается:

- в обеспечении общеобразовательного уровня, способствовании интеллектуальному развитию школьников, стимулировании учащихся к постоянному пополнению знаний об окружающей среде;

- в систематическом наблюдении за сезонными явлениями в жизни животных и растений, выявлении закономерностей их распределения по изучаемой территории;

- в ознакомлении с биоразнообразием животного и растительного мира родного края для более глубокого представления о природных сообществах родного края, явлениях и процессах, происходящих в биосфере;

- в обучении проведению фенологических наблюдений за природными явлениями и выявлению влияния их на животный и растительный мир для понимания учащимися проблемы сохранения биологического разнообразия родного края;

- в изучении природных сообществ и их охраны;
- в формировании и развитии биолого - экологического мировоззрения школьников, для показа зависимости многих современных процессов в биосфере от взаимодействия общества и природы на конкретной территории;
- в создании представления у учащихся о взаимосвязанности и взаимозависимости природных процессов, о целостности природной системы Земли и о необходимости ответственного отношения человека к разработке любых проектов, связанных с нарушением природной среды вообще и биологической в частности;
- в обучении учащихся универсальным принципам исследовательского подхода, методам анализа полученных данных, ознакомление с современными методами исследований;
- в вовлечении учащихся в практическую деятельность по решению проблем окружающей среды местного значения (выявление редких и исчезающих видов, организация экологической тропы, защита природы от разрушения - лесовосстановление, пропаганда экологических знаний: лекции, беседы, листовки, плакаты и др.);
- в воспитании любви к родному краю, бережного отношения ко всему живому, что окружает нас.

Литературное краеведение.

Роль литературного краеведения в школе заключается в том, что оно:

- расширяя и обогащая знания школьников о родных местах, прививает им любовь и уважение к истории культуры родного края, помогает полнее ощутить и осознать связь литературы с жизнью;
- вызывает обостренное чувство красоты природы при посещении мест, воспетых в художественной литературе;
- имеет большое воспитательное и образовательное значение, так как школьниками изучаются литературно-краеведческие объекты, собираются материалы о писателях, литературных традициях края, фольклор, что помогает приобщиться к красоте языка, глубине мыслей и чувств писателей, поэтов, отражающих жизнь народа.

Литературное краеведение помогает обучающимся повысить свои знания в области литературы, определиться, что читать.

Схема 1. Межпредметная интеграция

Опыт работы по литературному краеведению с точки зрения практика Т.В. Ситниковой [7] можно представить как технологию интегрального взаимодействия на уровне предметов, каждый из которых имеет свои объекты для изучения края. Это дает комплексную картину регионального компонента.

Экономическое краеведение.

Роль экономического краеведения в школе заключается в том, что оно:

- рассматривает актуальные вопросы современной социально-экономической жизни края;
- организует личностное познание родного края от непосредственного восприятия, ощущения к осмыслению, обучающиеся как бы проживают явления экономики, пропуская их через собственное творчество;
- создает условия для работ исследовательского характера, что очень помогает развитию творческой инициативы и целенаправленному применению полученных знаний;
- ориентирует на исторический подход, так как важно знать не только современное состояние хозяйства, но и причины возникновения различных его отраслей.

Искусствоведческое краеведение.

Оно позволяет обучающимся изучать:

- природные условия, экономику и хозяйство края, приведшие к возникновению народных художественных промыслов;
- специфику промыслов: материалы, технику, технологию;
- связи народного искусства с бытом, обычаями, культурными традициями;
- утилитарные и эстетические качества изделий, особенности их создания и использования;
- особенности развития современного народного искусства, традиции.

Школьное краеведение находится в тесной взаимосвязи с научным.

Научное краеведение [8].

Во-первых, как школьное, так и *научное краеведение*, используют одни и те же источники, а именно: документальные материалы местных архивов / областных, городских, районных, текущих архивов предприятий, колхозов, совхозов, учреждений/, архивы частных лиц, материалы и документы краеведческих музеев, этнографических и исторических экспедиций, местные археологические памятники, краеведческую литературу, местную периодическую печать, воспоминания очевидцев исторических событий.

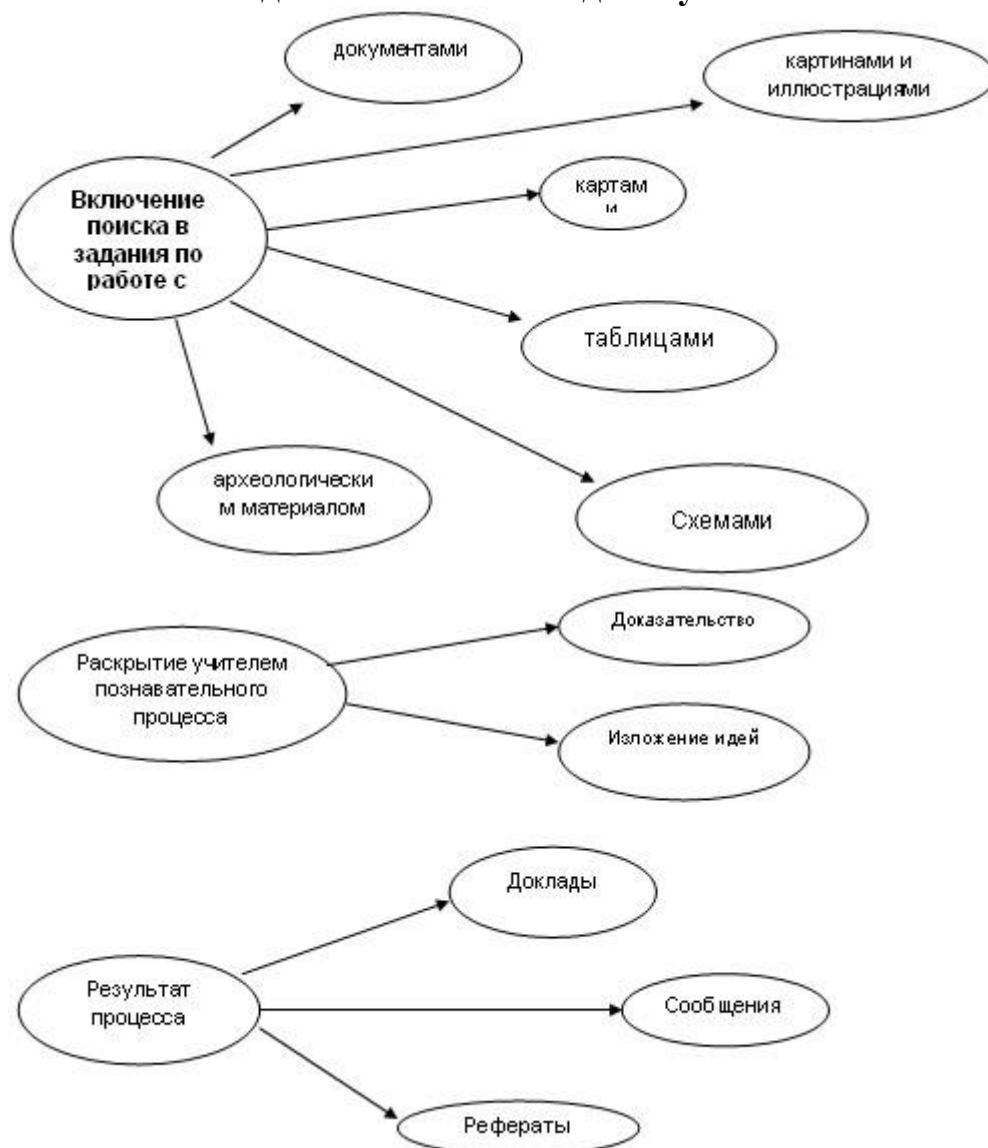
Во-вторых, научное и школьное краеведение занимаются одними и теми же объектами исследования: историй предприятий, сел, городов, колхозов, совхозов и т.д.

В-третьих, многие методы познания в научном и школьном краеведении тождественны. К ним относятся методы исторического исследования, непосредственного наблюдения, сравнительно-исторический, описательный методы.

В-четвертых, школьное краеведение опирается на данные научного краеведения, в основе которого лежит исследовательский метод, заключающийся в самостоятельном поиске нового. Однако нельзя отождествлять исследовательскую работу ученых и учащихся. Различие ее состоит в том, что в школе центром внимания являются, прежде всего, учебные цели; в научном исследовании центром внимания является объект изучения. Обучение путем открытий - актуальная проблема нашего времени. Ею занимаются как в нашей стране, так и за ее пределами.

Школьное краеведение включает в себя не только приобретение учащимися готовых знаний на уроках или из учебных пособий, но и самостоятельную работу, поисково-исследовательскую деятельность под руководством учителя. Следовательно, особенностью краеведческой работы является то, что она ставит учителей и учащихся в положение исследователей. Поэтому обязательной ее частью является участие в поисково - исследовательской деятельности как учителя, так и учащихся. При этом преследуются цели: научное исследование краеведческого объекта, педагогическая - приобщение учащихся к исследовательской деятельности и использование собранных материалов в учебно-воспитательном процессе. Таким образом, используемый в школе исследовательский метод выдвигает краеведение, которое без поиска немислимо.

Схема 2. Исследовательский метод в обучении

Краеведческий объект изучается по алгоритму: выбор темы, определение целей и задач исследования; разработка и принятие общего плана работы; подготовка программы сбора материала; определение форм, методов и приемов работы; определение итогов работы по каждому разделу плана / выпуск рукописной книги, журнала, альбома, написание летописи, подготовка очерка, доклада, реферата, проведение вечера, конференции, викторины, олимпиады, оформление витрины, краеведческого уголка, музея; изучение опубликованной литературы и других источников по теме исследования; выявление и изучение документальных источников, хранящихся в местных архивах и музеях; выявление участников исторических событий, их очевидцев и ветеранов, старожил; консультация, координация и контроль учителя за работой учащихся; сбор, описание и изучение предметов материальной и духовной культуры; проверка достоверности собранного материала; обработка, систематизация оформление собранного материала.

В рамках реализации программы «Рухани жаңғыру» по всем направлениям краеведения необходимо среди школьников распространять знания в сфере географии и сопутствующих наук: туризма, истории, биологии, экологии.

В современных условиях ведется работа, например, по составлению карты сакральной географии Павлодарской области, куда будут включены объекты культового значения древности и средневековья (древние святилища, курганы, места скопления петроглифов и т.д.). Другая группа объектов – это места жизни и захоронения известных хазретов, аулие. Третья группа - это объекты, связанные с важными историческими событиями, деятельностью общественно-политических деятелей, например, знаменитое место сражения казахов и джунгар «Калмаккырылган» [9]. Проект «Сакральная география Казахстана» поддерживается в Almaty TV такими передачами, как «Тысяча троп. Алматы и окрестности», «Алматинские истории». Она ведет зрителя в путешествие по самым живописным объектам, культовым местам, которые расположены вблизи города [10].

Краеведческое познание здесь выступает как своеобразное зеркало, в котором каждый человек должен увидеть, узнать и принять свою национально-культурную природу.

Таким образом, краеведческая работа играет ведущую роль в воспитании обучающихся в организациях образования в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру» в формировании и укреплении патриотических чувств, любви к родным местам, истории, памятникам, людям.

2. Методические основы планирования, отбора содержания и организации краеведческой работы в общеобразовательных организациях

Глобальная модернизация в Казахстане открывает новые перспективы для развития краеведения, применения краеведческого подхода в общеобразовательных организациях. Сегодня главная цель организации краеведческой работы в школах республики - реализация Программы «Рухани жаңғыру», где получен практический результат- воспитан нравственный гражданин, любящий и знающий свой край – территорию, являющуюся объектом деятельности краеведов, готовый к его преобразованию. Для достижения поставленной цели учителям и организаторам данного направления *необходимо акцентировать внимание на решении ряда методических задач:*

- совершенствовать уровень планирования;
- переориентировать содержание школьного краеведческого образования с учетом современных требований;
- отбирать наиболее приемлемые формы краеведческой работы, различные методы, вычлняя рациональный опыт и традиции;
- выражать и обосновывать свою позицию по вопросам, касающимся ценностного отношения к природным и культурно-историческим богатствам края, родины.

Поставленные задачи и многообразие направлений деятельности нацеливают педагогов на организацию системной разноплановой деятельности учащихся, формирующей у них отношение к своей малой родине, опирающееся на систему разнообразных краеведческих знаний; организацию разнообразной развивающей коллективной и индивидуальной творческой деятельности, как в урочное, так и во внеурочное время.

Планирование, отбор содержания и организация краеведческой работы является частью учебно-воспитательной работы в школе. Она планируется ответственным за этот раздел учителем, обсуждается на методическом совете, а затем на педагогическом совете организации образования и утверждается директором.

В каждой общеобразовательной организации модель краеведческой работы имеет свои особенности.

Модель управления краеведческой деятельностью включает в себя следующие компоненты: цели, организационная структура управления, функции субъектов управления, содержание и система организации краеведческой деятельности организаций образования. Ведущая роль в реализации модели отводится методическому компоненту, являющемуся основным в организационной системе управления краеведческой деятельностью организаций образования, обеспечивающему на основании комплексного использования всех ресурсов краеведческой деятельности устойчивое развитие ее качества.

Проблема заключается в том, что реализация задач обучения и воспитания осуществляется вне единой системы. Образовательные организации не

полностью обеспечивают содержание образования. Согласно Педагогическому энциклопедическому словарю, «Содержание образования - педагогически адаптированная система знаний, умений и навыков, опыта творческой деятельности и эмоционально-ценностного отношения к миру, усвоение которой обеспечивает развитие личности. Содержание общего образования обеспечивает участие школьников в социальной, непрофессиональной деятельности, формирует их мировоззрение, систему ценностей и идеалов, обуславливающих гражданскую позицию личности, её отношение к миру и определение своего места в нём». Методическая работа должна быть сконцентрирована на обеспечении содержания образования через интегративную краеведческую деятельность обучающихся.

Краеведческая деятельность может являться организационной основой образовательного процесса. Практика показывает, что качество краеведческой деятельности обеспечивается грамотным управлением, характеризующимся содержанием управленческой деятельности адекватным целям, особенностям краеведческой деятельности и современным задачам воспитания.

В методическом поиске технологий управления системой краеведческой деятельности на уровне школы исследователи [11] акцентируют внимание на расширении содержания управленческих функций по П.И. Третьякову, Т.И. Шамовой и Н.П. Капустину [12], учитывающих специфику содержания и организации деятельности, что позволяет обеспечить качественно новый уровень содержания управления краеведческим образованием.

Успешность управления развитием качества краеведческой деятельности обеспечивается при соблюдении ряда организационно-педагогических условий: непрерывная подготовка компетентных кадров, анализ и комплексное использование образовательных, социокультурных, природно-рекреационных ресурсов, построение системы оперативного управления деятельностью, обеспечение содержания и организация методического сопровождения с учетом специфики всех составляющих краеведческой деятельности, ресурсов образовательной среды, потребностей школьников.

При отборе содержания краеведческой деятельности важно учитывать такие критерии как: научность; адекватность целям образования и потребностям учащихся; полипредметность (рассмотрение территории с позиций разных учебных дисциплин); комплексность (отбор фактов, явлений, позволяющих рассматривать их в системе); познавательную значимость (ориентир на ценностную мотивацию к учению); познавательную доступность (возможность освоения содержания с учетом индивидуальных и возрастных психолого-физиологических особенностей детей); практикоориентированность и общественно-полезную направленность; генерализацию (выделение главного, отсутствие малозначимых фактов, событий и т.п.); субрегиональный подход (учет территориальной доступности используемых ресурсов краеведческой деятельности); предметную логику; дидактическую значимость (возможность использования конкретного содержания для организации целенаправленной, запланированной, разнообразной образовательной деятельности,

обеспечивающей воспитание, обучение и развитие в единстве); диагностичность (возможность организации мониторинга и образовательных результатов краеведческой деятельности).

Реализация задач, решаемых средствами краеведения, возможна при соблюдении организационных условий: комплексное использование всех ресурсов краеведения; реализация ресурсного потенциала в системе разнообразных взаимодополняющих форм краеведческой деятельности; обеспечение возможности активного участия во всех формах краеведческой деятельности каждым ребенком. Есть необходимость в создании комплекса форм организации деятельности, позволяющего вовлечь каждого ученика, как в систему обязательных форм, так и к участию в нескольких формах краеведческой деятельности, выбираемых самим учеником. *Формы, в которых принимают участие все школьники:* уроки самостоятельного курса «краеведение», интегрированные краеведческие курсы и курсы, содержащие краеведческий компонент образования; внеурочные и внеклассные мероприятия. *Формы, в которых учащиеся принимают участие в зависимости от своего выбора:* занятия факультативных, элективных краеведческих курсов; туристско-краеведческие, экспедиционные, музейные, экскурсионные объединения, формы семейного краеведения.

Содержание функций управления краеведческой деятельностью организаций образования должно быть наполнено новым содержанием.

Информационно-аналитическая функция: получение и анализ информации о: природно-рекреационных, социокультурных, образовательных ресурсах территории и условиях их эффективного использования; кадровом обеспечении краеведческой деятельности, потребностях педагогов в повышении профессиональной компетентности; потребностях учащихся, образовательных учреждений, социума в освоении ресурсов краеведческой деятельности; опыте целеполагания, мотивации, определения содержания, организации и результативности краеведческой деятельности. Мотивационно-целевая функция: постановка спектра целей, отвечающих потребностям конкретного индивида, организации образования, социума по формированию адаптивной образовательной среды на основе ресурсов краеведческой деятельности; коллегиальное формирование целей и задач; использование мотивов: возможности выбора целей, содержания, форм деятельности; непосредственного познавательного интереса к процессу и результатам деятельности; возможности коллективных, групповых, индивидуальных, семейных, дистанционных форм образования; доступности ресурсов деятельности; реализации межпредметных связей. Планово-прогностическая функция: планирование разнообразных направлений деятельности; поэтапное дифференцированное планирование содержания и форм деятельности; отбор содержания, используемых ресурсов, эффективных средств и форм деятельности с учетом возможностей их оперативной коррекции. Организационно-исполнительская функция: обеспечение системности деятельности; учет приоритета коллективных творческих форм деятельности;

самодеятельная организация основных форм деятельности; сочетание разнообразных взаимодополняющих организационных форм деятельности. Контрольно-диагностическая функция: организация оперативной обратной связи о реализации задач деятельности; диагностика эффективности деятельности по промежуточным и конечному результату. Регулятивно-коррекционная функция: обеспечение оперативного регулирования и коррекции в процессе реализации всех функций управления.

Методологической основой реализации модели управления краеведческой работой в школе, по Е. Ю. Ривкину, являются последовательные стандартизированные процедуры и составляющие их операции. Цель технологии: способствовать реализации модели управления.

Таблица 2. Управленческо-методическое оснащение операций реализации технологии

Процедура	Цель	Мероприятия
1-ая процедура: Проектирование целостной системы краеведческой деятельности в школе.	Цель процедуры: способствовать разработке и принятию педагогами-краеведами содержательных, методических и управленческих составляющих системы краеведческой деятельности школы.	1.1. Принятие решения о проектировании целостной системы краеведческой деятельности в школе. 1.2. Выявление тенденций развития краеведческой деятельности на уровне школы, города, региона. 1.3. Выявление ресурсов краеведческой деятельности (кадровых, социокультурных, природно-рекреационных, образовательных). 1.4. Определение целей и задач краеведческой деятельности предметных объединений. 1.5. Отбор содержания, направлений и организационных форм краеведческой деятельности школы, адекватных целям деятельности. 1.6. Разработка методик реализации всех форм краеведческой деятельности. 1.7. Определение особенностей содержания функций управления краеведческой деятельностью в школе и форм их реализации. 1.8. Формирование структуры, обеспечивающей краеведческую деятельность при решающей роли в реализации управления и обеспечении

		<p>качества краеведческого образования методической службы.</p> <p>1.9. Осуществление мотивации участников деятельности.</p>
<p>2-ая процедура. Планирование реализации системы краеведческой деятельности в школе.</p>	<p>Цель процедуры: разработать программу, обеспечивающую развитие краеведческой деятельности.</p>	<p>2.1. Внедрение в образовательный процесс программных и научно-методических материалов, обеспечивающих краеведческую деятельность.</p> <p>2.2. Осуществление стратегического и тактического планирования краеведческой деятельности на уровне классных систем, так и школы в целом.</p>
<p>3-ья процедура. Организационно-исполнительское обеспечение реализации модели управления.</p>	<p>Цель процедуры: обеспечить организационные условия реализации модели управления.</p>	<p>3.1. Обеспечение взаимодействия субъектов управления, объектов образовательной среды в процессе реализации задач краеведческой деятельности.</p> <p>3.2. Реализация подготовки и переподготовки профессионально компетентных педагогов из числа учителей-предметников и педагогов дополнительного образования.</p> <p>3.3. Обеспечение мотивированного участия педагогов и всех школьников в нескольких взаимодополняющих формах деятельности на уровне организации образования.</p> <p>3.4. Обеспечение мотивированного участия педагогов и всех школьников в краеведческой деятельности.</p>
<p>4-ая процедура. Контрольно-диагностическое обеспечение краеведческой деятельности.</p>	<p>Цель процедуры: обеспечить определение уровня реализации задач, решаемых средствами краеведения.</p>	<p>4.1. Определение целевых установок, приоритетных объектов, содержания и форм мониторинга краеведческой деятельности школы.</p> <p>4.2. Получение информации о результатах контроля.</p> <p>4.3. Осуществление оперативного, текущего и итогового анализа результатов мониторинга краеведческой деятельности в школе.</p>
<p>5-ая процедура. Подготовка и выполнение</p>	<p>Цель процедуры: обеспечить оперативное</p>	<p>5.1. Разработка управленческих решений с учетом внесения корректив.</p> <p>5.2. Оперативная организация</p>

управленческих решений по развитию краеведческой деятельности.	регулировать и корректировку решения проблем, выявленных в процессе мониторинга краеведческой деятельности в организации образования.	выполнения управленческих решений. 5.3. Контроль и анализ выполнения скорректированных управленческих решений. 5.4. Корректировка системы управления краеведческой деятельности организации образования.
--	---	--

Новая парадигма краеведения сегодня тесно связана с цифровыми образовательными ресурсами (ЦОР) на базе ИКТ, которые стали использоваться в этой сфере. Уже накоплен большой опыт эффективного сопровождения школьного краеведения средствами ИКТ. ИКТ не дополняют сложившийся традиционный учебный процесс, с их помощью, на их базе, создается иной учебный процесс, с другой целевой ориентацией, иными ролевыми функциями участников, иной средой обучения.

Уроки краеведения строятся на тех же дидактических и методических принципах, которые применяются при организации обучения в школе. Однако систематическое привлечение краеведческого материала придает этим урокам специфические черты и порождает особые требования к ним [13]. *Профессор Н.П. Милонов [14] выделяет следующие требования:* 1. История любого края или местности является частью истории нашей Родины, местные исторические события при всем их своеобразии и индивидуальности являются проявлением общего исторического процесса. В методическом плане отсюда следует, что местные факты и явления не должны быть механическим привеском к основному курсу. Необходима органическая связь, и чем глубже и разветвлённое она будет, тем выше эффективность изучения общего курса истории края. 2. Необходимо дать такую систему знаний о своем крае, чтобы у учащихся сложилось связное представление и более или менее цельная картина. 3. Краеведческие уроки только тогда будут в полной мере успешными, пробуждающими интерес и активность учащихся, когда за ними будет стоять разнообразная внеклассная работа.

Краеведческая работа в школе имеет много организационных форм, многообразие форм проведения уроков — одно из условий развития у учащихся интереса к предмету, повышения качества обучения. Согласно традиционной классификации, можно выделить следующие формы: * Урок-беседа. Учитель сообщает основные положения темы, побуждая учащихся раскрыть и конкретизировать их на местном материале. Задача учителя — обобщить сведения, изложенные учащимися в устной форме. * Урок-семинар. Основные вопросы урока освещаются в сообщениях и докладах учащихся. Учитель помогает в подготовке докладов, указывает литературу или приемы сбора

необходимого материала, но на самом уроке ограничивается вступительным и заключительным словом. * Урок-экскурсия. Основным источником информации на таком уроке являются подлинные памятники истории и культуры, экспонируемые в музее. Изложение нового материала проводят научные сотрудники музея, что активизирует учащихся.

Школьное краеведение не ограничивается рамками урочной деятельности. Оно находит продолжение во внеклассной работе. Определяя задачи внеклассной работы, методист А.Ф. Родин справедливо утверждал, что «...она направлена на достижение тех же целей, что и урок, но на ином материале и иными средствами» [13]. Если иметь в виду, что развитие — это наращивание знаний, умений, навыков производить определённые действия, расширять память, внимание, воображение, такое развитие обеспечивается уроками. А если предпочитается быстрый вариант, тогда необходимо обязательное их сочетание с внеурочными формами работы. Внеурочная работа ставит целью углубление знаний, полученных школьниками на уроках, помогает сделать процесс познания интересным и увлекательным. В ходе работы приобретаются умения работать с книгой, справочной литературой, реферировать, рецензировать, готовить сообщения, доклады. Внеклассная работа носит добровольный характер, не ограничена временем, способствует развитию познавательных способностей.

Сегодня педагог - не единственный носитель краеведческих знаний, следовательно, *от обучающегося сегодня требуется не просто «усваивать» предлагаемый материал*, но и познавать окружающий мир, вступая с ним в активный диалог; осуществлять сбор, обработку и преобразование информации; самому искать ответы и не останавливаться на достигнутом.

Таблица 3. Подходы к разработке, конструированию и использованию средств обучения

Подходы	Положения	Роль подхода в практике
Первый подход	Средства обучения никоим образом не влияют на качество приобретаемых обучающимися знаний и опыт деятельности, поэтому их использование необязательно, достаточно доски и мела, ясного объяснения. В этой позиции средства обучения отождествляются со средствами наглядности и контроля. Все остальные создают комфорт, без которого можно обойтись,	В этой концепции явно недооценивается роль практической деятельности обучающихся в процессе обучения, игнорируется явление интериоризации и преувеличивается роль механического заучивания. Сегодня трудно найти образовательное учреждение, которое оказалось бы вне сферы интенсивного использования информационных и телекоммуникационных технологий (ИКТ) для проведения образовательного процесса и

	чтобы не баловать обучающихся.	управления своей деятельностью. Все большее внимание уделяется разработкам цифровых (электронных) образовательных ресурсов и применению дистанционных образовательных технологий, основанных на ИКТ.
Второй подход	Абсолютизирует роль средств обучения.	Средства обучения рассматриваются как главный и единственный фактор, обеспечивающий достижение цели, а все остальные компоненты (методы, организационные формы) должны соответствовать и обуславливаться спецификой средств обучения.
Третий подход	Средства обучения рассматриваются прежде всего в системе деятельности педагога и обучающихся.	Средства обучения выполняют определенные функции и обеспечивают в совокупности с другими компонентами приобретение обучающимися знаний и опыта деятельности определенного качества и обеспечивают умственное развитие обучающихся.

При планировании отборе содержания и организации краеведческой работы в общеобразовательных организациях также важны следующие методические постулаты:

- методологической основой школьного краеведения являются общие принципы (принципы соответствия содержания и методов краеведческой работы уровню развития и подготовки учащихся, творческих способностей учащихся и привития им навыков исследовательской деятельности и др.);

- нельзя представить краеведческую работу школы вне вопросов охраны природы и экологического образования и воспитания на основе принципов экологического краеведения (подчинение экологического краеведения содержанию и задачам учебно-воспитательной работы и соответствие его уровню развития и подготовленности учащихся, комплексный подход в организации краеведческой работы по экологии, систематичность и непрерывность, поисково-исследовательский характер краеведения, общественно-полезная значимость, природоохранная направленность);

- учебное и внеклассное краеведение тесно связаны между собой на основе принципа комплексного подхода (всестороннее изучение родного края - его истории, природы, хозяйства, этнографии, литературы, искусства и др.);

- краеведческая работа дает эффективные результаты в том случае, если в ее организации соблюдается принцип систематичности и непрерывности (последовательное расширение и углубление краеведческих знаний и умений школьников в определенно плановой системе в течение всего учебного года, как на уроках, так и во внеклассной работе);

- краеведческая работа на основе поисково-исследовательского принципа вооружает учащихся элементарными приемами научного исследования (самостоятельное решение учебно-познавательных задач путем постановки проблемы, планирования поиска, нахождения приемов и способов решения различных задач в процессе наблюдений, обобщение краеведческих материалов и соответствующее их оформление);

- важной стороной краеведческой работы является практическое осуществление принципа общественно полезной значимости (активное участие краеведов в решении общественно-практических задач родного края через проведение природоведческих наблюдений, участие в мероприятиях по охране природы по всему комплексу проблем - природных, социально-экономических, культурных и др.).

Таким образом, в современной школе организация краеведческой работы должна строиться на основе системы и упорядочения в ней всех компонентов.

3. Методические рекомендации по изучению истории родного края, в том числе культурно-исторических памятников, культурных объектов местного масштаба

История родного края является неотъемлемой частью истории Казахстана. История каждого края по-своему уникальна. Имея много общего с другими регионами, она носит и свои специфические черты.

Основной смысл краеведческой деятельности в школе, чтобы сформировать у учащихся краеведческую и экологическую грамотность, развивать способности к исследовательской деятельности. Необходимость изучать историю своего края вызвана особой значимостью знаний природных, социальных, экономических и экологических особенностей региона, где будет жить, и трудиться выпускник школы.

В рамках реализации программы «Рухани жаңғыру» изучение истории родного края, в том числе культурно-исторических памятников, культурных объектов местного масштаба приобретает особое значение. Проекты «Туған жер», «Сакральная география Казахстана» дают возможность изучать сакральные памятники, имеющие богатую историю и овеянные легендами. Только в Западно - Казахстанской области шесть памятников были включены в реестр сакральных мест Казахстана. Древние города и курганы, средневековый Великий Шелковый путь дают почву для исследований не только ученым в этой области, но и школьникам через участие в краеведческом образовании и в дальнейшем сохранении этого наследия в культурной памяти. В рамках подпрограммы «Рухани қазына» будет реализовано 19 проектов [15]. Базовым в этом списке стал проект «Цивилизационный феномен Восточного Казахстана», который объединяет весь комплекс уникальной истории и культурного наследия региона. В его рамках разрабатываются два направления – «Древние сокровища» и «Жемчужины Восточного Казахстана». По первому ведется работа над всеми археологическими объектами – это Берель, Шиликты, Аблайкит, Коныр-аулие, мавзолей Ыргызбая, Тарханский геологический разрез.

Реализация программы «Рухани жаңғыру» способствует приумножению ценностей казахстанской культуры, сохранению ее самобытности, приобретению развитого самосознания каждого ребенка с детства через знание и погружение в культуру своего народа, гордость за его духовный потенциал. Только став патриотом своей малой родины, своего края, можно стать гражданином Казахстана, освоить национальную культуру и культуру народов, проживающих на его территории, постичь выдающиеся ценности мировой цивилизации.

Программа «Рухани жаңғыру» ориентирует на особый подход к методическому обеспечению краеведческой деятельности учащихся в организациях образования каждого региона, направленный на повышение образовательно-воспитательной роли регионально-краеведческого компонента

в усвоении новых ценностей, норм, образцов поведения и деятельности, связанных с новыми экономическими отношениями в республике Казахстан.

Осуществляемый педагогический процесс в организациях образования по изучению истории родного края, в том числе культурно-исторических памятников, культурных объектов местного масштаба необходимо усилить, а именно:

1. Практическая реализация поставленных задач должна найти выражение в деятельности по непрерывному изучению регионального компонента как части учебно-воспитательного процесса. Это зависит от соблюдения методологических положений педагогики, качества предметной подготовленности и методического мастерства учителей-предметников, классных руководителей, организаторов кружковой работы, от внедрения инновационных методов, форм, технологий.

2. Руководство организации образования проводит перспективное планирование системы школьного краеведения, основываясь на анализе информации о:

- законодательной и нормативно-правовой базе школьного краеведения;
- кадровом составе: квалификации, компетентности, готовности использовать оптимальные педагогические технологии, методы, приемы, формы обучения и воспитания;
- программном, научно-методическом, дидактическом и материально-техническом обеспечении деятельности;
- состоянии деятельности и уровне потребности в ней учащихся и родителей;
- состоянии системы дополнительного образования;
- вовлеченности семей в краеведческую деятельность;
- ресурсах природного и социокультурного пространства, внешней образовательной среды;
- специфике и традициях образовательного учреждения, и учете специфики школьного краеведения.

3. В современной практике организации образования могут реализовать одно или несколько направлений краеведческой деятельности, обеспечивающих выполнение поставленных задач. В выборе направлений деятельности участвуют все без исключения учащиеся школы с учетом того, что они могут быть индивидуальны для каждого класса, объединения учащихся, вплоть до отдельного ученика, в зависимости от возможностей, индивидуальных способностей и интересов конкретных учащихся и их объединений, реальных образовательных потребностей, а также перспектив развития территории.

Краеведческая работа в системе задач по программе «Рухани жанғыру» в школах может осуществляться по ряду направлений:

- Историческое краеведение (военно-историческое, историко-культурное, историко-архивное, археологическое и др.);
- Естественно-научное краеведение (географическое, экологическое, биологическое, геологическое и др.);

- Этнокультурное и социолого-демографическое краеведение (фольклорное, художественное, литературное и др.);
- Туристско-краеведческая деятельность (краеведческие исследования во время туристических походов);
- Спортивный туризм (совершение спортивных туристических походов в сочетании с проведением краеведческих наблюдений и разносторонним изучением района похода);
- Оздоровительный туризм (совершение некатегорийных походов по родному краю в сочетании с проведением краеведческих наблюдений, исследований и изучением отдельных особенностей района похода);
- Музейное краеведение (изучение родного края на базе школьного краеведческого музея);
- Экскурсионное краеведение (изучение родного края во время подготовки и проведения самостоятельных, или участия в плановых экскурсиях);
- Семейное краеведение.

Таким образом, поставленные задачи и многообразие направлений деятельности нацеливают педагогов на организацию системной, разнообразной по выбору средств, форм, способов разноплановой деятельности учащихся, формирующей у них ценностное отношение к своей «малой родине», реализующей дидактические принципы «от близкого - к далекому», «от известного- к неизвестному», «от простого- к сложному» как в урочное, так и во внеурочное время.

4. Модель школьной краеведческой деятельности по своей структуре является сложной по совокупности компонентов системой, состоящей из интегрированных краеведческих курсов, внеурочной работы по предмету, туристско- краеведческих и экспедиционных объединений, обществ, факультативов, кружков, музеев. Образовательные ресурсы этой системы должны мотивировать каждого ребенка на деятельностное участие в овладении содержания краеведения, практикоориентированными навыками.

Практиками и ведущими теоретиками регионально-краеведческого образования (Г.П. Андреев, Л.Ф. Греханкина, У.А. Есназарова, С.З. Тайбогаров, и др.) актуализируются такие организационные формы краеведческой деятельности как:

- уроки основного+ курса «Краеведение»;
- интегрированные краеведческие курсы;
- уроки всех учебных дисциплин, опирающихся на краеведческий принцип преподавания;
- краеведческие объединения, клубы, кружки, общества, работающие на базе организаций образования;
- экскурсионные объединения;
- музейные коллективы, работающие на базе музеев школ;
- научные ученические общества;
- территориальные объединения;
- общественные объединения;

- семейные формы.

5. Необходимо направить все усилия на приоритетную воспитательную задачу формирования одной из ключевых компетенций: ценностно-ориентационной компетенции – умение находить свою роль в созидательной жизни общества на основе высших этических ценностей, гражданственности и патриотизма, умение быть патриотом Казахстана, проявлять гражданскую активность. Ежегодно в своих Посланиях народу Казахстана глава государства акцентирует внимание на патриотическом воспитании молодежи. Для того, чтобы патриотизм стал нормой нашего общества, необходимо воспитание строить на примерах истории родного края, а через нее - и всей нашей Родины.

В данном контексте актуальны критерии и показатели сформированности патриотизма средствами регионально-краеведческого компонента, разработанные Т.Н. Имангуловой [4].

Таблица 4. Компоненты, критерии и показатели сформированности патриотических качеств у старшеклассников

Компонент	Критерий	Показатель
Интеллектуально-чувственный	Знания	Знание природы, хозяйства, экологии, культуры родного края, исторического прошлого и настоящего
	Нравственные понятия	Сформированность понятий «Родина», «преданность родному краю», «патриотические обязанности», «долг», «мужество», «интернационализм», «ответственность», «доброта», «сознательная дисциплина»
	Нравственные убеждения	Убеждение в необходимости изучения и решения проблем родного края и защиты его интересов, использования знания в конкретных ситуациях, руководства ими во всех видах практической деятельности
Мотивационно-ценностный	Нравственные установки	Позитивное отношение к родному краю, гордость за его успехи и огорчения от его проблем; заинтересованность в сохранности природы и культурных ценностей; активная жизненная позиция
	Мотивы	Функционирование в качестве мотивов интереса к человеку, окружающим людям, обществу, традициям; интереса к общественно полезной деятельности; интереса к проблемам охраны окружающей среды
	Потребности	Наличие потребности в общении,

		потребности в самовоспитании; осознание потребности в краеведческой деятельности и эмоциональное отношение к ней
Деятельностно-поведенческий	Умения, навыки, привычки	Сформированность умений соотносить свои частные интересы с интересами других и всего общества в целом; отстаивать нравственно-позитивную точку зрения; влиять на выбор правильных норм поведения с окружающими людьми; следовать нормам экологически правильного поведения в природе
	Волевые качества	Сформированность настойчивости, решительности, самостоятельности, распорядительности

6. Необходимо не только знать, но и понимать содержание ключевых компонентов в структуре краеведческой деятельности организации образования. Смысловую определенность обретают следующие компоненты:

- познавательная (по основной задаче) краеведческая деятельность реализуется в структуре учебного процесса на основе выбранной школой учебной программы. Современными требованиями к программам являются: учет формируемых компетенций в соответствии с ГОСО, наличие перечня практических работ, экскурсий, многообразие содержательной стороны краеведческой подготовки школьников;

- воспитательно-развивающая и оздоровительная деятельность школьного краеведения через подсистемы внеурочной, внеклассной работы и дополнительного образования, призванных содействовать решению приоритетных – воспитательных задач регионально-краеведческого компонента. Требованиями данного компонента являются: организация творческой коллективной деятельности, выполнения исследовательских, социальных проектов, не укладывающихся в рамки уроков; обеспечение социальной адаптации и профессиональной ориентации школьников; обеспечение семейного воспитания.

7. На более высокий уровень внеклассную краеведческую работу возможно поднять через методически правильный выбор форм с учетом личностного профессионального опыта, интересов и возрастных особенностей учащихся, возможности использования социокультурного пространства региона, особенностей и традиции конкретной организации образования.

Формы внеклассной работы классифицируются [16] по степени систематичности организации деятельности учащихся:

- разовые формы работ (конкурсы, викторины, конференции, олимпиады);
- системные (выпуск газет, проектные работы, экскурсии, театрализованные представления, факультативные занятия, краеведческие объединения учащихся).

Все они организуются и проводятся однократно (или несколько раз) в течение учебного года для различных классов, групп учащихся.

Их главная цель: развить у учащихся интерес к предмету, региону.

Конкурсы. Тематика конкурсов может касаться любых вопросов жизни края. Технология подготовки и проведения конкурсов и подобных им мероприятий строится следующим образом:

1. Подготовительный этап:

- определение учителем целей, группы учащихся (класс, параллель, другая группа), тематики;
- определение совместно с учащимися целей, состава участников, темы, основных вопросов содержания, критериев оценки выступлений, формы, срока, места проведения конкурса; мотивация участников;
- формирование рабочих групп по подготовке конкурса (команда, оформители, жюри, ведущие и др.);
- сбор материалов учащимися;
- консультации учителем рабочих групп, оказание необходимой помощи;
- подготовка помещения;
- подготовка оценочных листов, призов;
- консультация участников по порядку и регламенту проведения конкурса.

2. Этап проведения конкурса:

Конкурс может проводиться по любому сценарию (выступления команд, капитанов, групп), желательно предусмотреть конкурс болельщиков;

- вступительное слово учителя о целях конкурса, порядке его проведения, составе участников;
- выступления;
- подведение итогов, награждение;
- заключительное слово учителя (качественная оценка подготовки и проведения конкурса, возможности использования его результатов).

3. Этап использования результатов:

Рефлексия в рабочих группах. Учитель должен опираться на знания, полученные участниками конкурса, использовать наглядные материалы, созданные как конкурсные работы, на последующих уроках.

Ученические краеведческие конференции. Главной целью проведения конференции является расширение краеведческого кругозора учащихся, формирование навыков исследовательской работы. Тематика конференций определяется проблемами региона и субрегиона, или направлениями исследовательской деятельности учащихся. Методика подготовки и проведения ученической конференции аналогична вышеизложенной.

Краеведческие олимпиады. Проводятся ежегодно во всех параллелях. Цели краеведческой олимпиады – выявить одаренных учеников для организации их последующего развития, способствовать развитию интереса к предмету. В олимпиаде должны принять участие все желающие школьники.

Вопросы олимпиады разрабатываются учителем и должны касаться как основных программных вопросов курса, так и выходить за ее рамки. Основная

группа вопросов должна отражать профиль изучаемого курса (география и экология региона, история и культура родного края и т.п.). Остальные вопросы должны касаться всех аспектов содержания краеведческой подготовки учащихся, в т.ч. – территории своего округа и района. Для каждой педагогической системы (учебного уровня) учитель разрабатывает свой перечень вопросов.

Формы проведения предметной олимпиады могут быть разнообразны и различны для каждой возрастной группы участников. Такими формами могут быть: викторина, тестовые задания, мини - сочинения, ответы на задания вопросника и др. После проведения олимпиады учитель должен познакомить всех участников с правильными ответами на вопросы. Результаты олимпиады должны быть доведены до участников максимально быстро. По итогам олимпиады учитель оформляет грамоты и вручает их призерам в торжественной обстановке.

Краеведческие вечера. Цель краеведческих вечеров (утренников) – развитие интереса к предмету, своему краю. Содержание краеведческих вечеров может быть самым разным:

- встречи с интересными людьми (ветеранами войны и производства, долгожителями региона, выпускниками школы, работниками музеев, корреспондентами СМИ, сотрудниками органов власти и правопорядка и др.);
- рассказ о работе школьного краеведческого объединения учащихся, музея образовательного учреждения;
- проблемные вечера (обсуждение конкретных проблем региона, местности);
- семейные вечера (встреча с семьями старожилов региона);
- музыкальные вечера и др.

Во время подготовки вечера, учителю необходимо определить интересную конкретной возрастной группе учащихся тему, провести мотивацию участников, пригласить гостей; подготовить объявление о проведении вечера.

Краеведческие экскурсии [17]. Последнее время краеведение обрело статус учебной дисциплины в рамках школьного и вузовского образования. В этом ключе следует отметить, что современные краеведческие экскурсии приобрели отличительные, специфические признаки организации проведения:

- максимально возможные апеллирования к данной форме на всех этапах изучения краеведческого курса – не менее половины всего учебного времени (А.В. Святославский). В этом ключе экскурсии можно рассматривать как краеведческий комментарий к учебным программам по отечественной истории, литературе и географии конкретного региона, что, в свою очередь, предполагает адаптацию для школы целей профессиональных экскурсий как формы познавательной воспитательной работы;

- своеобразная типология форм экскурсионной работы: 1) по характеру подготовки: а) заказная коммерческая экскурсия; б) экскурсия (прогулка), разработанная и проводимая учителем; в) подготовка (разработка) и ведение экскурсий (их фрагментов) учениками под руководством учителя, при чем последнее предполагает постепенное подведение детей к такого рода работе

(изначально необходимо привлекать наиболее сильных учеников к составлению рефератов по определенным историко-культурным вопросам, составлению карточек экскурсионных объектов и т.п.); 2) по особенностям экскурсионного материала: а) обзорные, нацеленные на изучение объектов из различных сфер (политематических); б) тематические, ориентированные на раскрытие одной большой темы и считающиеся обычно более сложной формой; 3) по характеру перемещения: автобусная, пешеходная, велосипедная; 4) по специфике изучаемого материала и применяемых приемов: природоведческие, литературные (значителен удельный вес памятных мест с несохранившимися или перестроенными объектами, что требует сложных приемов зрительной реконструкции, обильного цитирования, предварительной подготовки визуального знакомства с объектом) и т.д.

Поэтому в работе рекомендуется начинать с более простых пешеходных обзорных экскурсий по небольшому, но насыщенному памятниками и памятными местами района:

- учет возрастных особенностей в их тематическом планировании: в начальной школе - максимальная близость к школе («школоцентрированность» - экскурсии по своему микрорайону, в соседний парк, театр и т.д.); в средней - предметное соответствие тематики рассказа учителя (V-VII классы); структурирование по принципу расширяющихся концентров исследования (VIII -XI классы);

- своеобразие содержания: каждая экскурсия должна включать в себя рассказ о топонимике улицы или местности, ее истории, о сохранившихся и погибших архитектурных, мемориальных, исторических памятниках, о выдающихся жителях и краеведах;

- разнообразие предмета изучения - отдельный дом, предприятие, древняя улица, новый квартал, жилой район и т.д. В процессе рассмотрения типового экскурсионного объекта обращают внимание на основные содержательные аспекты: история создания / возникновения, создатели (инициаторы, строители, художники), архитектурно- конструктивные и художественные особенности объекта (в том числе интерьера), функциональные характеристики, его биография и связь с историческими событиями / лицами, современное состояние и перспективы. Последнее обуславливает необходимость создания картотеки объектов историко-культурного наследия (карточки с их описанием, истории и адресом);

- планирование и проведение экскурсионной работы соответствует традиционному трехчастному подходу, где сама экскурсия также структурно подразделяется на введение, основную часть (представленную тематическими блоками, объединенными общей идеей) и заключение;

- специфика хронометрирования экскурсии в городских условиях: пешеходные - один - четыре академических часа, включающих в себя от двух - трех до нескольких десятков объектов показа, от трех (четырёх) до десяти (пятнадцати) остановок (одна - пять- десять мин);

- максимальные деятельностно - практическая и исследовательская

направленность экскурсии: необходимо постепенно учить школьников готовить и проводить их самостоятельно - составлять маршрут, собирать сведения о памятниках (подход, методически обоснованный одним из основоположников экскурсионного метода Н.А. Гейнике);

- разнообразие форм организации экскурсионной -краеведческой работы в целом, например, по сезонам (помимо традиционных 5-6 экскурсий по программе): наблюдение, небольшие вылазки (осень - глубокая осень), обработка материала, заседания, доклады, конференции (зима - ранняя весна), разъездная работа (весна), вылазки на природу, глубокая разведка, походы (поздняя весна - лето - ранняя осень);

- обязательная докомплектация «портфеля экскурсовода» - совокупности материалов, носимых с собой и используемых для повышения наглядностей во время экскурсии: фото, изопродукция, включающая виды местности, отдельных объектов в разное время, труднодоступных / недоступных во время экскурсии мест (деталей, частей зданий, сооружений) проектная документация, изображение исторических событий и лиц; географические и исторические карты, схемы; старые документы; отдельные мелкие предметы мемориального характера; карточки с цитатами и т.д.

Таким образом, краеведческая работа, реализуемая во всех формах учебно-воспитательного процесса в рамках программы «Рухани жаңғыру», может стать объединяющим системообразующим элементом общеобразовательной организации в создании инновационной модели образовательной деятельности.

Заключение

В данных рекомендациях мы попытались по-новому посмотреть на организацию краеведческой работы в общеобразовательной школе, так как развитие краеведения является актуальным направлением современного образования и главной его функцией является воспитание гражданственности и патриотических чувств у молодого поколения.

Особое значение придается обновлению содержания краеведения с позиции реализации идей программы «Рухани жаңғыру», ядром которой определено формирование нового сознания личности, ее нравственно-духовное развитие на казахстанских ценностях «Мәңгілік Ел».

Краеведение как наука о прошлом и настоящем какого-либо края во всем многообразии тематики носит деятельностно - практический, исследовательский характер, что особенно важно в аспекте формирования у школьников нравственных трудовых навыков, творческого мышления для будущей производственной деятельности.

«Краеведное» знание - это комплексное знание природы, общества с точки зрения различных наук: история, культура, экономика, география, биология, астрономия и др. Эффективные методики, разработанные еще в 20-е гг. XX в., позволили сформировать основы историко-культурных, экономических и географических представлений о том, как изучать конкретный населенный пункт как единый, целостный организм (его прошлое и настоящее, взаимодействие его жизни с окружающей средой).

На основе анализа литературы по данной проблеме были сделаны определенные обобщения и проведен отбор инструментария для работы по краеведческому направлению общеобразовательных организаций, который подробно описан в рекомендациях.

Список рекомендуемых источников:

1. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» // Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 31 января 2017 г. <http://www.akorda.kz/ru/>.
2. Назарбаев Н. Статья «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» <http://www.akorda.kz/ru/>.
3. Лихачев Д.С. Русская культура. — М.: Искусство, 2000. — С. 159—173.
4. Имангулова Т.В. Патриотическое воспитание старшеклассников средствами регионально-краеведческого компонента (на примере географии) // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. — Алматы, 2009. - 25с.
5. Деев А.Л. Краеведение как средство формирования гражданственности школьников // Фундаментальные исследования. — 2005. — № 4. — С. 35-35.
6. Батырбаева Н. К. Роль краеведения в формировании географической культуры обучающихся. <https://videouroki.net/razrabotki/rol-kraevedeniya-v-formirovanii-geograficheskoy-kultury-obuchayushchikhsya-doklad.html>.
7. Ситникова Т. В. Литературное краеведение (опыт, находки, рекомендации) // Электронный ресурс – Режим доступа: <http://festival.1september.ru>.
8. Назмиева Р. М. Роль школьного краеведения в познавательной деятельности// Электронный ресурс – Режим доступа: <http://festival.1september.ru>.
9. Место битвы с джунгарами войдет в Сакральную карту Казахстана / <https://365info.kz/2017/08/mesto-bitvy-s-dzhungarami-vojdets-v-sakralnuyu-kartu-kazahstana/>.
10. Телеканал «Almaty» запустил серию передач в рамках программы «Рухани жаңғыру» // <https://www.nur.kz/1653491-telekanal-almaty-zapustil-seriyu-peredach.html>.
11. Ривкин Е. Ю. Управление развитием краеведческой деятельности образовательных учреждений на муниципальном уровне // Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. - Москва, 2006. - 274 с.
12. Шамова Т.И., Третьяков П.И., Капустин Н.П. Управление образовательными системами // Пособие. - Издательство Владос, 2002.
13. Табарданова Т.Б., Янушевский В.Н. // Живое краеведение в школе: методические рекомендации. – Ульяновск: УИПК ПРО, 2009. – с.
14. Милонов, Н. А. Литературное краеведение: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. 2101 «Рус. яз. и лит.» / Н. А. Милонов М.: Просвещение, 1985. - 192 с. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat <http://www.dissercat.com/content/literaturnoe-kraevedenie-kak-kulturologicheskaya-problema#ixzz54nyzd3hy>.
15. «Рухани жаңғыру»: от проектов к результатам. <http://kazpravda.kz/articles/view/...>

16. Виноградов В.Ю., Гибадуллин Р.З., Федотова Н.Р. Методические подходы к проведению тематических мероприятий по материалам краеведческой работы школьников в Верхнеуслонском муниципальном районе республики Татарстан. <http://www.science-education.ru/pdf/2016/5/25198.pdf>.
17. Козина, Е.Ф., Степанян, Е.Н. Методика преподавания естествознания. - М.: Академия, 2004.

Содержание

Введение.....	38
1. Роль краеведческой работы в воспитании обучающихся в организациях образования в рамках реализации программы «Рухани жаңғыру»	40
2. Методические основы планирования, отбора содержания и организации краеведческой работы в общеобразовательных организациях	50
3. Методические рекомендации по изучению истории родного края, в том числе культурно-исторических памятников, культурных объектов местного масштаба.....	59
Заключение	68
Список используемой литературы	69

**«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру
аясында жалпы білім беретін ұйымдарда
өлкетанулық жұмыстарды жетілдіру
Әдістемелік ұсыным**

**Методические рекомендации
по совершенствованию краеведческой работы в
общеобразовательных организациях в рамках реализации
программы «Рухани жаңғыру»**

Басуға 11.12.2017 ж. қол қойылды. Пішімі 60×84 1/16.
Қағазы офсеттік. Офсеттік басылыс.
Қаріп түрі «Times New Roman». Шартты баспа табағы 4,3

Подписано в печать 11.12.2017 г. Формат 60×84 1/16.
Бумага офсетная. Печать офсетная.
Шрифт Times New Roman. Усл. п.л. 4,3